

BAJAI HONPOLGÁR

2005. február

XVI. évfolyam 2. (172.) szám

Ára: 200 Ft

Marich Géza: Fák

Bácsalmáson született polgári családból. Édesapja elesett az első világháborúban. Tízéves, amikor a család Bajára költözik az anyai rokonokhoz. Itt jár polgári iskolába, és itt érettségizik a Türr István Felsőkereskedelmi Iskolában 1928-ban. Utána városi tisztviselőként dolgozik, megnősül. Szabad idejében rajzol, fest, autodidaktaként készül a művészi pályára. 1939-ben feleségével és két kislányával Budapestre költözik, a győri textilművek tervezőirodájában rajzol. Képtárakat, múzeumokat látogat, tanulmányozza a nagy mesterek műveit, elmélyíti művészettörténeti ismereteit. A főváros bombázásakor, 1944-ben

Marich Géza (1910-1975)

a család visszaköltözik Bajára. A háború utáni években a Rudnay Gyula vezette képzőművészeti szabadiskolát látogatja. 1949-en elhagyja családját, ismét Budapesten él. Dekoratórként dolgozik, de közben művészi pályája is kiteljesedik. Tagja a Szinyei Merse Pál Képzőművészeti Alkotóközösségnek és a Képzőművészeti Alapnak. Képeivel több csoportos, majd önálló kiállításon is bemutatkozik.

1956 végén elhagyja az országot, feleségével és második házasságából született kisfiával Kanadában talál új hazára. A távoli ország befogadja, elismeri művészetét. 1957 ősztől műveiből évente nyílik kiállítás Montrealban, Torontóban és másutt. Képei eladásából sikerül biztos egzisztenciát teremtenie.

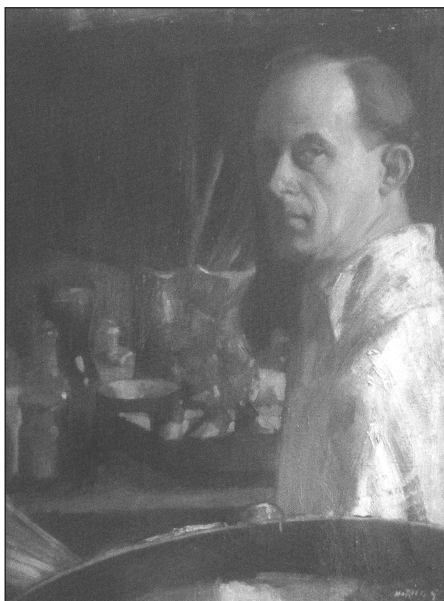
A hetvenes évek elején európai körútra készül, és itthon is szeretné újra megmutatni művészetét, de a betegség és az idő előtti halál keresztülhúzza ezt a tervet. Marich Géza Torontóban hunyt el 1975. június 16-án.

B. L.

Emlékeim apámról, Marich Gézáról

Az elmúlt nyáron a Nemzeti Galériában jártam. Talán mert nem társasággal voltam, mint korábban többször is, hanem egyedül sétáltam át a termeken, amikor végül megálltam egy kép előtt, hirtelen régi emlékek ébredtek fel bennem. Kislánykoromban vasárnap délelőttöként apámmal mindig múzeumba mentünk. Bármilyen volt is az idő, kézen fogott bennünket, húgomat és engem, és mi boldogan lépkedtünk mellette, mert tudtuk, hogy hamarosan mesebeli palotába érünk – számunkra minden múzeum és képtár az volt –, ahol a falakon csodálatos, színes mesék függnek a keretekben. Mind-egyikben más és más, ecsettel írt történet. Apánk mondta ezt így, és ő olvasta el nekünk a meséket. Amint ott álltam a kép előtt – mint valamikor, talán 1942-ben –, újra hallottam a hangját: „Most egy csodálatos erdőt látunk, ahol napfénytündérek játszanak a lombok és a fák között. Ők itt élnek. Sok jót tesznek, ha eltévednek az emberek, segítenek nekik megtalálni az utat. Ha Jancsi és Juliska ide tévedt volna, a tündérek hazavezették volna őket a szüleikhez...” Ezt a mesét Paál László írta az ecsetjével.

Budapesten a Thököly utcában laktunk. Ha jó volt az idő, délutánonként a közeli Városligetben sétálgattunk anyánkkal, és sokszor az állatkertbe is elmentünk. Mire hazaértünk, apánk már otthon volt, rendszerint a festőállványánál találtuk. A munka utáni pihenést számára a festés jelentette – és a zene. Ecset és hegedű! Nekünk is szabad volt színes ceruzákkal rajzolnunk és vízfestéssel festenünk. Ilyenkor ő volt a tanító. Feladatokat adott, és elkészült „műveinket” egy nagy mappában őrizte.

Önarckép (1950)

Amikor 1944 tavaszán elkezdődött Budapest bombázása, soha nem felejthető szörnyűségeket éltünk át. Az óvóhelyen hallottuk a bombák füttyülését, a légvédelmi ágyúk hangját, a robbanásokat. Anyánkba kapaszkodtunk húgommal és remegtünk. Apánk a hivatalában dolgozott, akkor éppen polgári alkalmazott volt a Budapesti Térképészeti Intézetben. Ez a munkakör mentette meg a bevonulástól és a frontszolgálatól.

Egy bombatámadásban megsemmisült a lakásunk. A könyvek, festmények, vázlatok, minden érték odaveszett, nem maradt semmink. Ekkor Bajára jöttünk anyám szüleihez, itt ért bennünket a háború vége. Na-

gyon nehéz lett az életünk, de a megváltozott körülményeket mi, gyerekek érdekesnek találtuk. A megélhetést cserekereskedelem biztosította. Ennivalóért, ruháért apánk azt festett vagy rajzolt, amit kértek tőle: családi portrékat, szentképeket stb. Így jutott egyszer két kis kecskéhez. Nagyon boldogok voltunk. A gidák voltak első állataink, és később hasznunkra is voltak, ők adták nekünk a reggelit. Apánk megfestette őket, így örökre a mieink maradtak.

Amikor Rudnay Gyula képzőművészeti akadémiát – vagy ahogyan később nevezték, szabadiskolát – vezetett Baján, apám eljárt a foglalkozásokra, igényelte a mester véleményét. Meg akarta valósítani magát. Talán ez vezette abban is, hogy – bennünket elhagyva – 1949 végén Budapestre ment. Dekoratórként gürkölt a megélhetésért, és közben szakadatlanul festett. Dolgozott olajjal, pasztellel, temperával, szénrel és tussal. Mindent ki akart próbálni.

Ekkoriban ritkán találkoztunk, de 1952 után, amikor Budapesten tanultam, vele és második feleségével együtt laktam a Lövöldetéri lakásukban. Felnőttként is ugyanúgy csodáltam, mint gyerekként. Újból jártunk kiállításokra, megismertem barátait, művésztársait. Sok időt töltöttünk együtt, pótolni szerettük volna az elmúlt éveket. Feleségével hármásban gyakran vacsoráztunk a Fészek Klubban és a fasori Moszkva Bárban, ahol akkor Zárai Márta énekelt.

Amikor 1954-ben megnyílt apám önálló kiállítása, én voltam a háziasszony, a tárlatvezető és a mindenés. Büszke voltam rá, hogy én mutathatom be a harminc képet a látogatóknak. Apám gondolatai voltak bennük. Ő mondta egyszer: „A kéz nem más, mint az érzékenység és az értelem meghosszabbítása”.

Több alkalommal töltött néhány hetet a nagymarosi művésztelepen. Sok képet, vázlatot készített ott. Vallotta, hogy bár a természet mindig ugyanaz, látható jelenségei a művésztől kapják meg a marandóság magasztosságát, csodáját. 1955-ben meglátogattam Nagymaroson. Mobil festőállvánnyal, táskával, néhány vászonnal mentünk ki a Duna-partra. Soha nem felejttem el, amit akkor mondott: „Nézd, milyen csodálatos a táj. A Duna és a túloldalon Mátyás király palotájának romjai. Akkor kellett volna élni. Akkor becsülték a művészetet, és a művészek szabadon éltek, kedvükre bejárhatták Európát.”

Apámék 1956-ban elhagyták Magyarországot. Féléves bécsi tartózkodás után jutot-

Falusi utca

tak ki Kanadába. A következő években leveleztünk, de személyesen csak 1964-ben találkoztam vele újra. Három hónapig voltam kint náluk. Akkor Montréalban éltek, de sokat utaztunk, Torontótól New Yorkig számos múzeumban jártunk. Gyönyörködhettem ismét az ő képeiben is. Láttam munka közben, műtermében és a szabadban, a csodálatos kanadai tájban. Sok-sok felnőtt mesét írt ecsetjével. Nem kellett, hogy ő olvassa nekem, el tudtam olvasni őket.

Hajóval indultam haza New Yorkból. A kikötőben az a szokás, hogy serpentineket dobálnak egymásnak az indulók és a maradók. A búcsúzó, elváló családtagok fogják a színes papírszalagok két végét, míg a nekiloduló hajó mozdulása szét nem tépi azokat. Mi is így tettünk. Eztán csak néztem távolodó apámat, és éreztem, hogy soha többé nem látjuk egymást.

Emléke és jó néhány képe velem maradt. Büszkén és kegyelettel őrzöm azokat a hozzámm eljutott, angol és francia nyelvű kanadai újságokban megjelent cikkeket is, amelyek művészetét méltatják. Íme, néhány szemelvény belőlük magyar fordításban:

„G. Marich igazi művész, mind technikáját, mind témáit tekintve rendkívül sokoldalú. Játszi könnyedséggel váltogatja az olajfestést az akvarellal és a pasztellel.”

„Képeit lendületes ecsetkezelés, nagy-szerű rajzkészség, szép kompozíciók jellemzik.”

„G. Marich tájkép- és portréfestőként egyaránt kiváló.”

„A festmények vagy egyszerűen csak a szépség kedvelőinek nem akármilyen látványban lesz részük, ha elmennek a magyar G. Marich kiállítására...”

S. Marich Edit

Alkotás közben (fénykép 1970-ből)

Halászeskü és illemtan

Még az ántivilágban Dunánk Szeremle alatt kettészakadt, egyik ága – az Öreg Duna – keletre fordult, majd Bátmonostor, Nagybaracska mellett folydogált délre, létrehozva a Mohácsi-szigetet. Hajózható volt, malmokat hajtott. Elhagyott medrébe ásták meg később a Ferenc-satornát. A sziget persze árvízjárta táj volt, tele fokokkal, tavakkal, melyeket a parti községek, így Nagybaracska is halászhatott. De már akkor is a „rendnek muszáj lenni” elv uralkodott, a halászsoknak esküt kellett tenniük, hogy becsületesen viselik magukat. A nagybaracscai plébánia 1751-1782-es évekből származó vegyes anyakönyvében található az az esküszöveg, melyet a község halászának el kellett mondania. Íme: „Juramentum Pescatorum (Halász eskü) Én, N. N. esküszöm az Atya, Fiú és Szent Lélek tellyes Szent Háromság egy bizony élő Istenre, a boldogságos Szeplőtelen Szűz Máriára, és Istennek minden szentjeire, hogy én szegény Hel-ségünk földén s határán lévő halászsandó tóinak halászává választatván, tellyes tehetséggel azon fogok igyekezni, hogy restségem s gondatlanságom miatt, az halászsandó tóiban lévő halak ki nem menyenek, jó rekesztesekkel, szorgalmatos vigyázással lézsek, éjjel és nappal azoknak meg tartásokra az halaknak pedig meg fogásokban gyors, és szorgalmatos, az eladásban igaz hív, a mértékben valóságos az árának bevételeben oly hívséges, hogy mennél jobb s igazabb áron el adhatom egy fillérig Hel-ségünk bíráinak kezekhez igazán szolgál-tom, bé mondom, mind font s mind mázsa számra úgy, hogy tékozlásbul semmit hamissan el nem tulajdonítok. Isten engem úgy segélyen, és a Boldogságos Szűz Mária, a mái szent Evangyeliom és a mi meg Váltó X-tus Jézusunknak drágalatos Szent Keresztye, amelly igazán esküszöm.”

A szövegből megtudjuk, hogy a község halászt választott magának, akinek feladata volt az árvizek után elrekeszteni a vízszahúzódó víz útját, hogy a halakat a tavakban tartsa, illetve a rekeszeknél megfogja. Ez volt az ártéri halászsandó lényege. A halász adta el a halakat, és a falu bírójának számolt el a bevétellel. Ez nemcsak Nagybaracska volt így, hanem a Sárköz falvaiban is. Ha pedig a halász mégsem tartotta volna be az esküt, és saját zsebre is dolgozott volna, nem várták meg, míg az Úr ítélkezik, hanem bíró uramék addig is deresre húzták vagy vasra verték.

A jó magaviseletre máshol is ügyeltek. A céhes halászsok életét nemcsak a privilégium

szabta meg, hanem maguk is alkottak szabályokat a nyitott láda mellett. A céhgyűlés határozatai ugyanis csak akkor voltak érvényesek, ha azokat a nyitott céhláda mellett hozták. A keszthelyi halászsok például a mulatságokon követendő magaviseletet még 1740 körül szabályozták „a békés együttélés érdekében”, és be is írták a céhkönyvbe:

„A Czehbeli Mester Embereknek a jó és dicséretes rendeknek köztük való megtartására egyesült akarattal fondált Statumi és punctumi így következnek:

Első A mulatás senkitől sem tilos, de úgy mindazonáltal, hogy az Böcsület egymásnak megadassék, és senki lölküvel, és más Isten ellen való káromkodásokkal Négy forént büntetés alatt szitkozódni ne merészellen.

Második Senki mulatásnak idején által poharat ne köszönjön, hanem az mellette lévő Czehbeli társára 33 d büntetés alatt.

Harmadik Aki Asztal fölött pohár bort eldönt, egy pint bor az büntetése, aki pedig az poharat el töri tartozik megvenni.

Negyedik Ha valamellik Mester tisztel-letlen szóval illeti másik Halász társát annakis büntetése 50 d.

Ötödik Senki az asztalra aluvásnak okáért ne dülljön, az Asztalt tányérral ne koc-zogtassa, hanem szép rendessen viselle magát subpoena denari 33.

Hatodik Ha valamellik Halász Mester a Czehhíre s akarattya nélkül valami Igében Halász Mester társára Fő Bíróhoz menne panaszra annak is poenája 4 forént

Hetedik Senki mulatásnak idején Czeh Mester akarattya nélkül helét meg ne változassa, hanem meg tartsa büntetése 33 d.

Nyolcadik Ha valamellik Halász Mester az Asztaltul ki megyen tartozik mellette való társának kezét fogni. Úgy szintén ha szállására megyen is tartozik Czeh Mesterétül is kéredzenyi, ugy hasonlóképpen a Czeh Mester ha meg borosodván le fekszik, tartozik képebelit hadni, úgy hasonlóképpen az szolgáló Mester is tartozik mind végig vigyázással lenni, kit ha nem cselekszik büntetése 33 d.

Kilencedik Az Ifjú Halász Mester az öreg az Öreg az Ifjút tartozik megböcsülni 33 d.

Tizedik Minek előtte az Asztalhoz ülnének az Halász Mesterek Ebédnek és Vacsorának idején ezen Specificált punktu-mokat tartozik az Czeh Mester hivatally szerént elő számlálni, olvastatni és meg in-teni, hogy az meg mutatott büntetéseket kiki elkerülhesse.”

Solymos Ede

Gyémántdiplomás orvos

Beszélgetés dr. Abonyi Józseffel

A Bajai Kórház évzáró Intézeti Értekezletén emlékezett meg dr. Abonyi József munkásságáról, aki 1951-től 1989-ig volt a Bajai Tüdőgondozó Intézet vezetője. Az ünnepi esemény után baráti találkozón beszélgettem vele 60 éves orvosi tevékenységének előzményeiről, tartalmáról és az orvoslással kapcsolatos hitvallásáról.

A gyermek- és diákkor milyen marasztaló hatással volt lokálpatriotizmusodra?

– Tősgyökeres bajai vagyok. Baja kiscsávolyi városrészében nőttem fel, iparos szülők gyermekeként. Sok kortársamhoz hasonlóan esetemben is a múlt század első harmadának társadalmi fejlődési modellje érvényesült: paraszt nagyszülők, iparos szülők, majd értelmiséginek szánt és remélt gyermek. Így vált belőlem is, divatos szociológiai definícióval élve „első generációs értelmiségi”. Szüleim fejlett erkölcsi érzékkel megáldott, humánus és igazságszerető, ugyanakkor szakmájukban (apám könyvkötő, anyám hímzőnő) is kiváló emberek voltak. A követendő példa tehát a kezdetektől fogva „házon belül” adva volt. Anyám munkája közben (elismert monogramhímző volt) sokat énekelt. Későbbi affinitásom a zenéhez innen eredeztethető.

Hogyan és kitől eredeztethető a pályaválasztás?

– A pályaválasztás szuverén döntés eredménye volt, de csak az érettségít követően. Nagyképűen hangzik, de most is úgy érzem, hogy az orvosi hivatás választott engem, nem én őt. Két motiváló tényezőt azért megemlítek. Az egyik egy személy, köztisztviselőként álló háziorvosunk, a később mártírhalált halt dr. Grauaug Ármin. Hozzá kívántam méltó lenni tudásban és emberségben, főleg, amikor a korábban általa vezetett Tüdőgondozó élére kerültem. A másik motívum egy jelenet volt, mely a gimnázium 8-ik osztályában az egészségtan órán zajlott. A tanár (aki orvos volt) kérdésére, hogy ki választja érettségít követően a humán orvosi hivatást, a 42-es létszámú osztályból nem jelentkezett senki, én sem! (állatorvosnak annál többen).

Milyen meghatározó atmoszférát és szemléletet biztosítottak az egyetemi évek?

– Békeidőben kezdtem az egyetemet, 1938-ban, és még zajlott a II. világháború, amikor doktoráltam, 1944 június 17-én. A közben eltelt hat év, az egyetemi évek!, lényegében a felnőtt férfikor kezdete, szá-

Dr. Sziegl Zsuzsanna főigazgató-főorvos köszönti dr. Abonyi Józsefet

momra is felejtethetetlen volt. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán tanultam, és nyertem diplomát „summa cum laude” jelzéssel. Szabad időmben, humán érdeklődésű bölcsészbarátaimmal maximálisan kihasználtuk a főváros által nyújtott kulturális lehetőségeket (hangversenyek, opera, színház, kiállítások, stb.). Emberformáló, szép évek voltak.

Voltak-e a világháborúnak praktikus és szellemi hatásai?

– A II. világháborút övező eszmei zűrzavar természetesen megosztotta az egyetemi ifjúságot is. Visszatekintve akkori önmagamra, mai szóhasználattal élve afféle liberális patrióta voltam és náciellenes. Illyés fogalmazta meg később igen találóan a patrióta fogalmát, aki érdeket véd, szemben a nacionalistával, aki érdeket sért. 1944 őszén 3 hónapig voltam frontközeli katonai szolgálatban a Felvidéken. Az országhatárról azonban negyedmagammal (mind orvosok) visszafordultam, és kalandos úton (közben a frontot keresztezve) 1945. január 6-án visszaérkeztem Bajára.

Hogyan vettél részt a helyi egészségügy újraélesztésében és megszervezésében?

– 1944-45 telén a város egészségügyét dr. Karossa Pfeiffer József tiszti-főorvos irányította. Két lényeges problémával kellett szembenéznie és haladéktalanul megoldania. Az egyik az orosz hadsereg által lefoglalt kórházból kiürítésre kényszerített osztályok elhelyezése, a másik a hi-

ányzó kórházi orvosok, osztályvezetők stb. pótlása. Karossa kitűnő szervezőnek bizonyult. Én konkrét feladatot is kaptam tőle, miközben ideiglenesen a belgyógyászati osztályt és a klinikai-bakteriológiai labort bízta rám. Arra kért, hogy vizsgáljam meg a hastífusz elleni oltóanyag termelésének lehetőségét. A körülmények annyiban adóttak voltak, hogy a bakteriológiai labor volt az egyetlen eü. intézmény, ahol társberletben dolgoztunk az oroszokkal, azaz megtűrték minket. Az eszközök és az anyag (ezen belül a kórokozó élő tenyésztete, táptalajok stb.) viszont rendelkezésre álltak. Az általam kidolgozott technológia alapján azután kitűnő laboránsunk, Diósi Gusztáv kb. 70 liter oltóanyagot készített. A széleskörűen alkalmazott védőoltásoknak köszönhető, hogy hastífusz járvány nem lépett föl Baján és környékén.

Milyen volt a kórház struktúrája a háború után, és visszaemlékeznel-e az akkori helyi orvostársadalom meghatározó egyéniségeire?

– A bajai kórház szervezeti felépítése nem változott a háborút közvetlenül követő években. Dr. Burg Ete még 1945 őszén hazatért és átvette a kórház vezetését. Csak az ún. fordulat éve (1947) után kezdett a politika országszerte benyomulni az intézmények életébe. Szerencsénkre akadt Baján két olyan orvos vezető, aki ebben a nehéz időszakban is biztosítani tudta a szakmai szempontok kizárólagos elsőbbségét. Név szerint Burg Ete, a kórház igazgatója és Mihály Gyula járási tisztiorvos. Segítette őket az a körülmény, hogy az orvosi kar ideológiai képzését, „átnevelését” dr. Buchwald Jenőre bízta a párt. Dr. Buchwald Jenő széles látókörű, baloldali elkötelezettségű, magas műveltségű, a filozófiában jártas kolléga volt, de politikai türelmetlenséggel nem volt vádolható, sőt! A vezetők helyzetét az is könnyítette, hogy az orvosi kar megbonthatatlanul egységes volt.

Milyen megfontolás terelt a tüdőgyógyászat felé?

– 1950-ben a városi-járási tisztifőorvos (Barka Imre) kieszközölt számomra egy hathónapos továbbképzést a Budapesti Egyetem Tüdőklinikáján. Ki kívánt nevezni ugyanis a Bajai Tüdőgondozó élére. Mivel számomra elsőrendű szempont volt, hogy Baján maradhassak, elfogadtam az ajánlatát. A klinikai továbbképzés végén

ugyanott sikeres szakvizsgát tettem *Gümőkóros betegségek* tárgykörben, „megfejlve” ezzel a már korábbi belgyógyász szakképzésemet. Jellemző, hogy akkoriban a tüdőgyógyászat kizárólag a gümőkórral foglalkozott. Indokoltan, hisz erre kényszerült a gümős járványügyi helyzet miatt. A gümőkór még éveken át népbetegségnek számított (nemcsak nálunk!).

Hogyan ítélted meg a TBC problémát az 1950-es években?

– 1951. január elsején vettem át a Bajai Tüdőgondozó Intézet vezetését dr. Jancsin Józseftől, aki addig, mint osztályvezető főorvos, a kórházi fekvőosztály mellett a gondozó munkáját is irányította. A növekvő felkutatási és gondozási feladatok miatt maga kérte, hogy a gondozóintézet élére külön szakembert nevezzenek ki. Néhány év múlva (tőlem függetlenül!) a gümőkór megelőzésében, kezelésében és prognózisában drámai fordulat következett be. E sikeres fordulat hátterében három kb. azonos súlyú tényező állt: a hatékony gyógyszerek megjelenése, a BCG-oltások bevezetése, valamint a lakosság rendszeres szűrővizsgálata (előbb rtg-átvilágítással, majd ernyőképezéssel). Az eredmény ismert: a fertőző források „kiemelésével” és gyógyításával először a gyermekkori gümőkór csökkent látványosan, majd évről évre fokozatosan visszaesett az évenként gondozásba vett felnőttek száma is. Ma már, hasonlóan a fejlett államokhoz, nálunk sem népbetegség a gümőkór.

Hogyan ítéled meg most?

– A hatvanas évek végén a szemem előtt zajlott le szakmánk „metamorfózisa”, melynek aktív részese lehettem. Egy betegség (tbc) helyett egy szerv (a tüdő) specialistaivá kellett válnunk. Új kihívások egész sorát jelentette a bővülő paletta, a tüdő egyéb akut és idült betegségeivel való foglalkozás. Pulmonológus lett belőlünk, s ez számomra, aki eredetileg belgyógyász voltam, örvendetes fejleményt jelentett.

Korodat megelőzve felismerted a kardiopulmonológia szintézisének korszerű hasznát. Mi most a véleményed ezt illetően?

– A fejlődés további útja szerintem az egy betegség, majd egy szerv nyomvonalán az egy régió lehet, azaz a *medicina thoracalis*, a mellkasi betegségek megelőzésével, vizsgálatával és kezelésével foglalkozó önálló diszciplína. A kardiológia és pulmonológia közeledésére gondolok, hisz a betegek korrekt kivizsgálása közel azonos műszerparkot igényel, s a kezelésbe vont szervek kölcsönhatása is egyértelmű. *Kardiopulmonológiai gondozó*, mint intézmény, nem is hangzik rosszul.

Hogyan vélekedsz az orvos-ember szakmai és erkölcsi magatartásának egységéről?

– Az orvoslást a közvélemény a hivatásszakmák közé sorolja, hasonlóan a pedagógusi vagy a papi szolgálathoz, ahol a sorrend előbb a hivatás, aztán a megélhetés, vagyonteretetés stb. kell legyen. Nagy szomorúságomra ez a sorrend nálunk, orvosoknál már rég fölcserélődött, s a hiva-

tás mint követelmény egyre hátrább szorul. S ez nem egyedül a mi hibánk. A szakma presztízisének csökkenésében, borralvalós szolgálattá züllesztésében egyaránt ludas az orvos, a társadalom és az egészségügyi irányítás.

Irigylésre méltó kultúrad és belső békéd kialakításában milyen „segédeszközöket” használtál?

– A „belső béke”, vagy más néven a lelki harmónia titka (nem is titok) szerintem az érzelmi gazdagság, melynek forrásai az irodalom, a költészet, a különféle művészetek, a zene stb. Az érzelmileg sivár ember nem tud teljes életet élni. Jómagam évtizedeken át aktívan muzsikáltam, főleg kamarazenét. Úgy is fogalmazhatnék, hogy szakmai fejlődésemhez többek között pl. Haydn vonósnégyesei adták az érzelmi egyensúlyt.

Van-e ki- és elmondható szentenciád a pulmonológia jövőbeni lehetőségeiről?

– A pulmonológia általam képzelt, lehetséges jövőjéről már fentebb röviden szóltam.

Örülsz-e a gyémántdiplomának?

– Ami a gyémántoklevél átvételével kapcsolatos kérdést illeti, a válaszom rövid. A kor (életkor), amit esetemben is jutalmaztak, mint tudjuk, nem érdem, de jól haladni a korrallal, az talán igen. Életem során erre törekedtem.

Köszönöm a beszélgetést abban a reményben, hogy még lesz folytatása.

Dr. Vajtai István

Újabb decubitus matracot kapott a kórház

A Rotaract Klub ajándéka

A tavalyi év végén, december 23-án ismét egy kis varázslatot vittek a bajai fiatal rotaractosok a kórházba. Újból megszervezték a már hagyományosnak mondható karácsonyi éneklés projektjüket, melynek keretében a kórházban lévő betegeknek kedveskednek egy kis énekszóval. A Mikulás is eljött, és hozott is zsákjában sok finomat, kinek szaloncukrot, kinek pedig narancsot osztott, miközben a klub többi tagja és néhány segítő barát a Mennyből az angyalt agy a Csendes éjt dalolták. Bizony gyakran nehéz volt visszatartani a könnyeket, hiszen nemegyszer örömkönnyeket hullattak a meglepődött betegek. Hol az énekszó, hol néhány kedves szó volt helyénvaló, de ahol csak jártak, jókedvet hagytak maguk után.

Még az óév első napjaiban éppen a Rotaract Klub lepte meg a kórházat az első, felfekvés elleni, decubitus matracal, mely minden belgyógyászati osztályon elengedhetetlen lenne. Akkoriban a Krónikus Belgyógyászat Osztály kapta a matracot, hiszen ott van rá a legnagyobb szükség. Miután kiderült, hogy ez volt a kórházban az első ilyen matrac, a fiatalok arra gondoltak, szép karácsony ajándék lenne még egy ilyen matrac. Sikert is beszerezni a má-

sodik ilyen matracot, és az éneklés alkalmával, a Krónikus Belgyógyászati Osztályra érve, elővették idei meglepetésüket, melynek láthatóan örültek az ügyeletben lévő nővérkéik.

Az elmúlt év mozgalmas volt a Rotaract Klub tagjainak. Akkor tartották hivatalos alakuló ünnepségüket is, és sok, mindannyiunk számára hasznos és jó projektet szerveztek. A nyáron Felsővárosban a helyi lakosok, a Gyakorló Általános Iskola vezetése és hatvan, 7 országból érkezett fiatal kétkezi segítségével nekiláttak, hogy a Harangláb utcai játszóteret szebbé tegyék. Kiszedték az elörtött játékokat, megszüntették a földből kiálló betontömböket, „üzembe helyezték” egy fa hintát, mely megfelel az EU előírásainak, építettek egy járdát, és elkerítették egy fakerítéssel. Ezenkívül kicserélték a feszületet, melynek elődje az idők során elfáradt. Szép lett, és ami a legszebb, hogy még mindig szép. Vigyáznak rá a helyi lakosok, és a rotaractosok is elnéznek arra, ha tehetik. A decubitus matrac mintegy megkoronázta az évet, hiszen ezzel a célzott segítséggel nem tettek ugyan sokat, de a *Krónikus Bel* dolgozói és betegei számára biztosan nagy segítség.

R. A.

Közöttünk élnek Dr. Deutsch Ottó

Esztergomnál a Pilis erdő borította háta meredeken ereszkedik a merész kanyarulatokba kezdő Dunára. A hegy és folyó kettős ölelésébe fogott város felett vitorlázó gép keresi a kedvező termik felszálló légoszlopát. Szentgyörgymező utcáiról bábmészködő gyermekcsereg szemléli a billegető szárnyú nagy madarat. Ottó játszópajtásai között figyeli a gépet, melyek finomművű vázát talán apja keze munkálta rugalmasan szilárd szerkezeté. A városban működik az európai hírű repülőmérnök, Rubik Ernő gyára. Az Aero-Ever főként vitorlázógépeket épít. Huszonnyolc modell mintegy ezer összpéldányszámban hagyja el a gyár szerelőcsarnokát. Rubik pehelykönnyű vitorlásai faszerkezetűek. A szárny és törzs rácsozata vékony, szinte filigrán elemekből épül. E szakma az anyagot gondosan válogató, éles szemű, precíz megmunkálást és pontos, lelkiismeretes összeépítést kíván meg. A legcsekélyebb mulasztás kockáztatná a légáramokat bátran meglovagoló Ikaroszok életét. Deutsch József erre a repülőipari asztalosmunkára specializálódott. A mester derűs, fűtyörészve dolgozó, a jól végzett munkában örömet lelő iparos. Életmodelljét a múltba ötven évre visszatekintő fia mintaértékűnek tekinti. A munka szeretetén kívül kap szüleitől még egy morális útravalót: empátiakészségét mély érzésű édesanyjától öröklő.

Az orvosi pályaválasztásában külső készítés nem játszik szerepet. Még általános iskolás, mikor dönt jövőendő élethivatásáról. Célja irányába mutató impulzust csak egy lelkes biológianárnő ad, aki a metszetkészítés és a mikroszkopizálás technikáját megtanítva, bemutatja az élet rejtejt titkait.

Az esztergomi I. István – a volt bencés gimnázium – jó iskola. A humán tagozatot választja, hogy az orvosi műszavak elsajátításához megszerezze az alapvető nyelvtudást. Bár Budapest közelebb lenne, racionális megfontolásból Pécsre választja. A spekuláció valószínűség-számításon alapul. Pesten ötszörös, Pécsen csak háromszoros a túljelentkezés, tehát jobb az esélyek. Az óvatosság felesleges, ez azonban csak hat év múltán derül ki. Végzett medikusként bepillanthat személyi anyagába (ezt ugyanis a kor görcsös reflexei szigorúan titkosították). Kiderül, hogy maximális pontszámot ért el, tehát Pesten is előmelegített helyet fogadták volna. Élet-

Dr. Deutsch Ottó főorvos

pályája sínzárait a véletlen váltotta át, a sors kéretlen beavatkozását azonban negyvenhat év távlatából visszapillantva szerencsésnek tartja.

Eredetileg úgy tervezte, hogy két félévet lezárva, átlép a Semmelweis egyetemre. Az első év után azonban rádöbben, hogy a pécsi egyetemet nem szabad elhagynia.

A dél-pannon univerzitás szellemi atmoszférájának érzékeltetéséhez egy kis kitérőt kell tennünk. Itt működik egy kitűnő – egyébként bajai származású – tudósegyéniség, dr. Ernst Jenő. Végzettségét tekintve orvos, kutatási területe azonban a biofizika. Nevét a fiatal, a múlt század közepén kialakuló tudományágban Európa-szerte jegyzik. Világnézetét tekintve kommunista, egyik tagja annak a nem túl népes értelmiségi csapatnak, mely már a Horthy-rendszer idején megismeri a marxizmust. Szellemi arcképét több tükörből is felviláncolhatjuk. Az 1940-es évek elején bizalmas barátja Bay Zoltán, a múlt század nagy magyar kísérleti fizikusa. Mivel Bay kulcsszereplője a náciellenes földalatti mozgalomnak, ebből az üldözött, zsidó származású Ernst arra a következtetésre jut, hogy barátja is messiásként üdvözli az oroszokat. Alaposan téved. 1945 után a két tudós időnként éles vitákba bocsátkozik. Bay emlékiratai szerint Ernst ilyenkor tektonbékaként húzódott az ideológia védőpáncélja alá, melyről hatástalanul peregettek az érvek nyílvezzői.

A biofizikai intézet laboratóriumának vezetője – egyetemi évfolyamtársam szerint – szigorú és következetes, teljesítménycentrikus professzor volt. Tehetséges és eredményeket produkáló munkatársai ideológiai beállítottságát nem firtatta. Kollégám véleménye azért is mérvadó, mert világnézeti hullámhossza meglehetősen különbözött főnökétől.

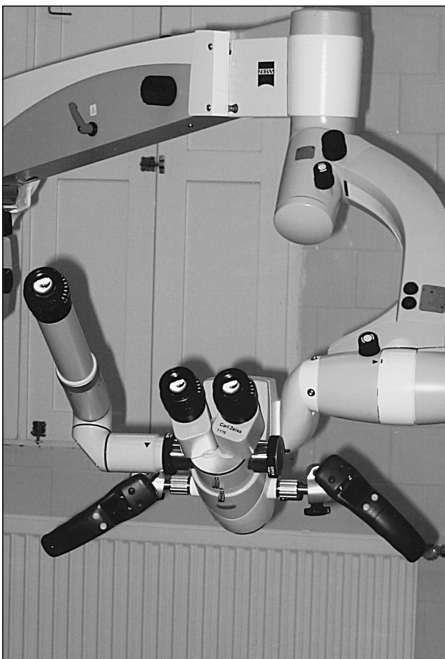
Dr. Ernst pécsi pozícióját tovább szilárdította egy régi barátság. A negyvenes években ismerkedik meg a pécsi színház fiatal tagjával, Aczél Györggyel. Az ifjú színész belátta, hogy a valódi művésznek világot jelentő deszkákat célszerűbb felcserélnie a rezsím kultúrpaájának tiarájával. A professzor és a politikus kapcsolata tartósan bizonyult. Az egyetem központi épülete előtt parkoló A-betűs Mercedes (ez volt a miniszeri kocsi rendszámabláján) jelezte a munkatársaknak, hogy a pesti nagyúr tanácskozik a szürke eminenciással. Dr. Ernst vitathatatlan parthűsége védőernyőt vont a pécsi egyetem fölé, melynek oltalmában katedrához juthattak olyan orvostudósok, akiket Budapest rivaldafényében tanszékvezetői státuszban aligha alkalmaztak volna.

Deutsch Ottó tisztelettel emlékezik vissza arra a tanári karra, melynek szellemi atmoszférája orvossá nevelte. Szentágothai professzor az anatómia lajstromozó szárazságát a csapongó szellem villanásaival élénkíti. A kórbonctan a gyakorló orvos képzésében csak alapozó tárgy. Romhányi professzor előadásai azonban oly vonzóak, hogy az előadótermet mindig zsúfolásig tölti meg a szomszéd évfolyamoktól is feldúsult létszámú hallgatóság. A patológia tanára nem csupán előadónak kiváló, hanem kifejlesztett egy kitűnő szemléltetési módszert. Olyan preparátumokat készít, melyek az infarktus, az agyvérzés stb. kórképek által előidézett elváltozásokat festett szerveken mutatja be. Az intézet bőséges szemléltetőanyagot tároló vitrinjeit sűrűn látogatják a szigorlatra készülő medikusok. Lissák Kálmánt, az élettan tanárát, az ideggyógyász Környei Istvánt és a belgyógyász Hámori Artúrt is azok közé az oktatók közé sorolja dr. Deutsch, akik korántsem voltak baloldali elkötelezettségűek, viszont Pécs enyhébb ideológiai klímájában tanszéket nyerve hatékonyan oktatták orvosnövendékeiket.

A medikus szakterület-választását illetően a szigorló év lesz meghatározó. A

II. Sebészeti Klinikára kerül, ahol az ideiglenes orvoshiány miatt a gyakorló sebész munkájába vonják be. Mindeddig a belgyógyászat felé orientálódott. A kirurgia gyakorlatával megismerkedve azonban rájön, hogy az ujjában rejlő készség és ügyesség az orvosi önmegvalósítás új lehetőségeit nyitja meg. Másrészt meglátja a sebészet nagy esélyét, mellyel a beteget a gyötrődéstől egy energikus, szakszerű és gyors beavatkozással szabadítja meg. A diplomázás előtt megpályázza az orr-, fül- és gégeklínika üres álláshelyét. Mivel tanulmányait mindvégig kedvvel és eredményesen végezte, esélyei nem rosszszak. Valóban, 1965-ben elnyeri a klinika gyakornoki státuszát. Négy év múltán szakvizsgázik, és 1969-től 1976-ig tanársegédként fejleszti tudását.

Térjünk vissza az 1965-ös évhez. Ez az időszak az orvosok kirajzásának korszaka. A háború, majd a vasfüggöny zárulása közel két évtizeden át szigetelte el a magyar orvosokat a gyógyítás európai centrumaitól. Eközben a tudomány haladása olyan diagnosztikai módszereket és terápiás eljárásokat dolgozott ki, melyeket Magyarországon csak a szakirodalomból ismertek. Bár még ekkor sem könnyű hozzájutni a nyugati tanulmányút lehetőségéhez, ez azért már nem elérhetetlen álom. Tanszékek kapcsolatai vagy egyéni ismeretség szálai mentén haladva mind több orvos tölt éveket osztrák, német, francia, angol klinikákon. Hazatérve kezdik megteremteni a szívkatéterezés, a koszorúerek ballonos tágtítása, a szívműtétek és szervátültetések

A jelenleg használt Carl Zeiss-műszer

feltételeit. Sok ezer beteget mentenek meg, akiknek életkilátásain a hagyományos orvoslás már vajmi keveset javíthatott. A műtétek más típusai ugyan nem tragédiákat hártanak el, ám a beteg életminőségét döntő mértékben javítják.

A Pécsi Orvostudományi Egyetem Fül-, orr-, gégeklínika vezetője, Alföldy Jenő, kiváló érzékeléssel választja ki azokat az új műtéti eljárásokat, melyek szakmája működési körét hatékonyan terjesztik ki. Fital adjunktusát, dr. Bauer Miklóst például Bécsbe küldi, hogy a mikroszkópos fülsebészet technikáját elsajátítsa. Mint utóbb kiderül, a jelölés szerencsés, mert a hazatérő adjunktus majd egy fülsebészeti iskola megalapítójává válik. Az a tehetséges és szakmai ambícióktól fűtött orvosgárda, melyben dr. Deutsch klinikai működését megkezdi, sodró erejű közeg. Tudásukat nem csupán egyéni műtéti technikájukban csillogtatják, hanem kiváló a klinikai csapatszellem is. Három ifjú regruta már borjújában hordja a marsallbotot. Bauer Miklós a pécsi klinika professzora lesz, Czigler Jenő Szegeden nyeri el az egyetemi katedrát, Pytel József pedig a pécsi egyetem jelenlegi tanszékvezetője. A klinikától később megvaló tanársegédek viszont fél Magyarország kórházaiban töltenek be osztályvezető főorvosi állásokat.

Bár a pécsi időszak a szakmai feltöltődés éveit hozza – és a szellemi atmoszféra visszaidézése ma is felvillanyozza a már nyugdíjas főorvost –, a klinikus élettempója bizony nem mentes a hajszoltságtól. Deutsch doktor rendel a városi SZTK-ban is. A várakozás elkerülése céljából előjegyzési rendszert alkalmaznak. Az egyik délutánon, mikor a nővér a soron következő beteg kartonját eléje teszi, az orvos megdöbbenve olvassa: Deutsch Ottóné. A fülkeajtó nyílik, és kétségtelen, nem névazonosság esete áll fenn. A doktor nyugtalanul tudakolja feleségétől, mi történt, hiszen reggel még nem volt semmi baja. Nincs is – mondja az ötletes ifjú asszonyka –, csak szerettem volna végre hét percig nyugodtan beszélgetni veled.

A bajai álláshelyet megpályázó fiatal tanársegéd 1976-ban érkezik városunkba. Szeretné meghonosítani azokat az eljárásokat, melyek a klinikán már rutinműtétek, a vidéki kórházak gyakorlatában azonban még korántsem terjedtek el. Mielőtt erre rátérnénk, vizsgáljuk meg azt a területet, melyen a fülsebész kifejti működését.

Az emberi hallószerv három szakaszra bontható. Az első a fülkagylóval kezdődik, a hallójáratban folytatódik és a dob-

Az első mikroszkóp.

A középső binokuláris (két szemlencsés) tubusokon át a sebész látja a műtéti területet. A baloldali lencsén az operáció technikáját tanuló orvos figyelheti meg a beavatkozás menetét.

hártyával zárul. Szerepe a hanghullámok összegyűjtésére és valamelyes erősítésére korlátozódik. A középfül belépő kapuja a dobhártya. Körülbelül egytized milliméter vastag, többrétegű membrán, mely a levegő rezgését továbbítja a hozzá ízesülő hallócsontokra. Formáját tekintve hasonló a hangszórótölcsérhez, ám alakja nem szimmetrikus. A középfül irányába behúzódó csúcsához csatlakozik a kalapács, az üllő és a kengyel. Ezek az anatómiai képletek a természet miniatűr alkotásai, hiszen a legnagyobb elem, a kengyel is csak mindössze 3,2 mm hosszú, U-alakú csontocska. A kengyel talpával a belső fül rugalmas hártával borított ovális ablakára támaszkodik. Itt, az úgynevezett csigában játszódnak le azok a rendkívül bonyolult mechanikai és elektromos folyamatok, melyek az agyban a hallásérzetet létrehozzák. A hallásjavító műtéteket a sebész a középfülben végzi.

A múlt század hetvenes éveiben a középfülgyulladás népbetegségnek tekinthető. Mivel még kevés az olyan antibiotikum, mely a kórokozókat hatékonyan pusztítaná, a betegség sok esetben drasztikusan károsítja a középfület. Átlyukad vagy megsemmisül a dobhártya, elroncsolódnak a hallócsontok. Előfordul az is, hogy a kengyel talpa belecsontosodik az ovális ablakba, és alkalmatlanná válik a finom hangrezgések továbbítására. Bekövetkezik egy olyan állapot, melyben a páciens belső füle tökéletesen ép, ám a hallólánc megszakadása következtében a gyulladáson átesett fülére sükketté válik. A kóreset gyakoriságára vonatkozóan dr. Deutschnak vannak statisztikai adatai. Az újoncokon végzett szűrővizsgálatok során húsz százalékot meghaladó arányban találtak középfülgyulladástól károsult hallású katonát.

A sebész nélkülözhetetlen segítőtársa az altatóorvos. Míg az operatőr dolgozik, az aneszteziológus a képen látható monitor és jelző műszerek adatai alapján tartja kézben a narkózis folyamatát

A megsüketült fül hallásának helyreállítását a sebész a dobhártya kifoltozásával vagy teljes pótlásával kezdi. Mivel a szervezet ellenreakciója saját testszövet beépítésénél nem áll fenn, Deutsch főorvos a Bauer-iskola módszerét követte. A nagy rágóizom felületéről fejtette le a pótláshoz szükséges hártát. Ezt vérral ragasztotta fel a lyukas dobhártyára. A hallójáratot fül dugóval zárta le. A természet ezután néhány hét alatt befejezte a munkát. A pótlás nem csupán mechanikailag egyesül az ép dobhártyával, hanem összekapcsolódik annak vérellátó rendszerével is.

A hallócsontok operálásának nélkülözhetetlen eszköze a mikroszkóp. Az osztály számára vásárolt műszer minimálisan hat, maximálisan harminckétszeres területi nagyításra volt képes. A tizenkétszeres nagyítást azonban nem volt célszerű túllépni. A mikroszkópba épített fényforrás kis teljesítménye miatt ugyanis a műtéti terület már nem kapott elég erős megvilágítást. A tizenkétszeres nagyítás annyit jelent, hogy a mikroszkóp látóterében megjelenő tárgyak méretei mintegy három és félszeresen nőttek meg.

A hallócsontlánc helyreállítása céljából végzett műtéteknél a sebész a sziklacsontot a fül mögött nyitja meg, és így hatol be a középfülbe. A beavatkozás nehézségét fokozzák a következő körülmények. A műtetet egy körülbelül cseresznye nagyságú üregben kell elvégezni, igen érzékeny anatómiai képletek közelében. A manipulációra használt mikrosebészeti eszközök az agyhártya, az arcideg, a koponya fővéna és a belső fül ablakai közelében végzik finom mozgásaikat.

Az operatőr könnyebb helyzetben van, ha a gyulladás csak az üllöt és a kalapácsot pusztította el, ám a kengyel ép és működőképes maradt. Ekkor a fül mögötti csont, az ún. csecsnyúlvány kemény fel-

színéből egy oszlopocskát metsz ki. Ezt megmunkálja, és megfelelő méretűre szabva beilleszti a kengyel fülecse és a dobhártya kónuszos nyúlványa közé. Bonyolultabb a műtet, ha a kengyel is áldozatul esett a gyulladásnak. A hosszúkás csontoszlopot – melyet a dallamos columella névre kereszteltek – ezúttal nyurgábbra kell méretezni. Egyik vége a dobhártyán, másik az ovális ablakon támaszkodik fel. E műtéttípus tulajdonképpen a madarak egyszerűbb halló csontrendszerének mintájára alakítja át a középfület. Bár így kiesnek bizonyos funkciók, melyeket az anatómiailag fejlettebb emberi fül teljesíteni képes, a hallás érzékenysége szinte tökéletesen helyreállítható.

A Baján meghonosított technika kidolgozottságára és a főorvos manuális ügyességére jellemző a műtet meglepően rövid időtartama. Igaz – mondja –, hogy komplikáció esetén több óra hosszat tarthat a csupán asszisztens nővértől támogatott egyszemélyes küzdelem. Ám a műtétek jó részét kb. egy óra alatt végezte el. Figyelemreméltó a műtétek számára vonatkozó adat. Bár csak becsülni tudja, bizonyos, hogy bajai praxisa során ötszáznál több csontplasztikai hallásjavító műtetet végzett. Ez az adat nem foglalja magába azokat a beavatkozásokat, melyeket a dobhártya pótlására, illetve gyulladással csontszövetek eltávolítása céljából végzett.

A sebész diagnosztikai lehetőségeit nagymértékben szélesítette a szaloptikai berendezések kifejlesztése. Az eszköz működése azon a fizikai jelenségen alapul, hogy egy hengeres testű üvegszál a fedőlapjára nagyjából merőlegesen érkező fénysugarat mintegy foglyul ejti. Bárhogy görbítsük is meg az üvegszálat, a fény nem tud kilépni az átlátszó horpadáson. Jóllehet a fizikai effektust már százötven éve ismerik, a technika csak 1950 után éri el azt a fejlettséget, melyen megfelelő minőségű üvegszálakat tud előállítani. Egyrészt képesek tiszta kvarcüveget gyártani, mely mentes a mikroszenyveződésektől és gyengítetlenül továbbítja a fényt. Másrészt képesek oly vékony üvegszálakat húzni, melyek a hajszálnál is jóval vékonyabbak. Egy modern endoszkóp – így nevezik a belső szervek vizsgálatára szolgáló orvosi eszközt – ötvenhatvanezer elemi szálat fog kábelköteggé, és vastagsága alig éri el a vékony ceruza átmérőjét. A szálköteget részben arra foglalkják le, hogy egy izzó intenzív fényét a vizsgált területre vezessék. A fennmaradó szálak végéhez egy képalkotó optikát csatlakoztatnak.

Már több mint húsz éve, hogy Deutsch főorvos devizakeretet kapott egy NSZK-ban gyártott endoszkóp beszerzésére. A műszer képalkotó optikája tulajdonképpen a kaméleon szemét utánozza. Egyaránt képes előre, oldalt vagy hátranzve vizsgálni. További előnye ennek az ún. Hopkins-optikának, hogy automatikusan fókuszál. Tehát a gégebesz vizsgálódása során akár beközelíti a vizsgált képletet, akár távolodik tőle, a kép mindig éles marad.

A mikroszkóp alatt végzett gégeműtétek bajai bevezetése szintén Deutsch doktor nevéhez fűződik. E beavatkozások csak altatásban végezhetők. A műtéti területhez való hozzáférést a gégetükör biztosítja. A megtévesztő nevű eszköz egy merev cső, melyen át a mikroszkóp rálát a kiválasztott területre, továbbá a hosszú nyelvű műszerek bevezethetők. Az optikai eszköz azonos a fülműtéteknél használttal, csupán objektívjét kell nagyobb fókusz távolságúra cserélni. A mikroszkópos műtet útján gégepolipok, kisebb daganatok, rák előtti fázisban lévő képletek távolíthatók el.

Az eddig említett operációk bonyolultak és nagy szakértelmet igényelnek, de előre programozhatók. A gégeorvos számára villámcsapásként lesújtó, drámai szituációkat a figyelmetlenség, gondatlanság vagy a véletlen szeszélye idézi elő. A páciensek általában gyermekek. Sokszor csak a jó szerencsén és másodperceken múlik, hogy az esetet a „kölyök” kedvező fordulattal végződő szertelenkedéseként lajtromozza majd a családi legendárium, vagy tragédiába torkollik. Az „idegen testek eltávolítása” kategóriájába eső gégeszeti beavatkozás, valamint a „félrenyelés” kórkép mögé ugyanis drámai eseménysor rejtőzhet. A történet békésen indul. A család csendes étkezését legfeljebb a gyermekek viháncolása élénkíti. A tele szájjal kirobbanó kacagást követi egy figyelmetlen lélegzetvétel, és a falat cigányútra megy. Nyilván az esetek jó részében a köhögés, hátbaverés kiegészíti kínos helyzetéből a céklaszín fejjel ziháló áldozatot, és a társaság tudomásul sem veszi a veszedelem ólálkodását. Deutsch főorvos azonban négy évtizedes praxisának tapasztalata alapján óva int minden szülőt: ne nézze el a macska-asztal körüli hancúrozást. A félrenyelés áldozatai számos esetben kötöttek ki osztályán, és mind vidéki, mind bajai gyereknél előfordult, hogy az orvos már csak a fulladás tényét állapíthatta meg. A szerencsésebb kimenetelű változatnál a gégeorvos üldözőbe veszi a belélegzett vagy a gyomor felé

Prof. Czigner Jenő „aranyfűl” jelvénnel tünteti ki dr. Deutsch Ottót, az Egyesület Microchirurgiai Sectio titkárát. Baloldalon dr. Bauer Miklós professzor.

tartó, de a nyelőcsőben elakadt tárgyat. A tróféák gyűjteménye a gyermeki ötletesség kiapadhatatlan gazdagságáról árulkodik. Az, hogy a leletek között napraforgómag, mogyoró, dió előfordul, még nem meglepő. Az viszont már a szakembert is meglepő, hogy a fáradságos munkával előhalászott tárgyak között található komplett babaszempilla és legókerék is.

Dr. Deutsch főorvos több mint negyedszázadot töltött a bajai kórházban. Eközben oly műtétek rutinszerű tömeges végzésére tette alkalmassá osztályát, melyeket korábban csak klinikák, országos egészségügyi centrumok vállalhattak el. A szakma értékítéletét jelzi, hogy az orr-, fül- gégszétet megyei szintű osztállyá sorolták át. Tehát olyan bonyolultsági fokú beavatkozásokat is végezhet, melyek máshol megyei kórházak kompetenciájába tartoznak. A besorolás rangjára jellemző, hogy az ország sok tucat városi kórháza közül a bajai kívül csak a nagykanizsai rendelkezik ilyen jogosítvánnyal.

A főorvos 2000 és 2004 között tagja volt az orr-, fül-, gégszéteti szakmai kollégiumnak. A testület választott tagjait az orvos kollégák közbizalma juttatta megüzentelt hivatálához. A kollégium egyik fontos feladata, hogy irányelvek meghatározása, módszertani levelek kiadása útján terjeszse a terápia leghatásosabb eljárásait.

A doktor szerencsés alkat. A kiművelt agy és a tanult ujjak együttműködésének napi sikerélménye nem vonja el figyelmét a tudomány új útjainak keresésétől. Aktív pályája során ötvenhét – részben társszerzőkkel alkotott – tanulmányban és előadásban tárja tapasztalatait, eredményeit a szakma nyilvánosságára elé. Nem érdektelen, hogy a teljes termés több mint kétharmada,

negyven publikáció esik bajai életszakaszára.

Az elmúlt évben nyugdíjba vonult osztályáról. A távozás csak fizikai értelmű, hiszen az orvoslás új lehetőségeit kutató szellemét munkatársaira hagyományozta. Még aktív működése idején segítette ifjú kollégáit olyan eszközök beszerzésében, melyek segítségével az osztály országos presztízsét tovább öregbítő eredmények érhetők el. Az 1994-ben pályázattal elnyert BERA nevű készülékkel folyó kutatást dr. Beke Zsolt és dr. Tinusz Katalin

társ-főorvosok kezdeményezték. A vizsgálat berendezés alkalmas arra, hogy az encephalográfhoz hasonló működési elv alapján kimutassa és elemezze a hallásérzet agytörzson át továbbított elektromos jeleit.

Miközben Deutsch Ottó – miként az aranyos az érczejtő fővenyt – átpergeti emlékezetén a múltó idót, a felcsillanó szemcsékből kirajzolódik életútjának ívelése. A pályaválasztás gyermeki ábrándja egy munkás életű családból hozott jellemtulajdonságokkal ötvöződik. Az apa mívés iparában leli fel derűs önmegvalósítását: a fiú majd mikroszkóp homályba vesző látóterében élesre állított síkban mozgatja finom műszereit. A természet gonosz kór által elrombolt remekművét aprólékos műgonddal

állítja helyre. A két generáció emberöltőnyi távlatát az ügyes ujjak alkotó örömeinek sikerélménye kapcsolta össze. Ottó elmondja: a klinikai, majd később a kórházi munkáját sohasem érezte a körülmények kényszerének. A cselekvő, tevékeny életet tartja az értelmes emberi lét legtökéletesebb kiterjedési formájának. Ma is tettere kész, feladatot kereső, a nehézségeket szívós akaratlan legyőző ember. Nyugdíjba csak osztályvezető főorvosként vonult, nem kapcsolódott ki teljesen a gyógyítás praktikumából. Jelenleg az új műtők vezető főorvosaként tevékenykedik. Orvosi szemléletének tengelye a hippokratészi eskü szolgálatra vonatkozó tézise. Ugyanez az elv vezérli Batthyány-Strattmann Lászlót, aki az arisztokrata gondtalan létét egy saját alapítású kórház embert próbáló küzdelmes vezetésével váltja fel. Aligha mondható az orvosi hitvallás pusztán véletlen összecsengésének, hogy dr. Deutsch 1999-ben kitüntetik a Batthyány-Strattmann-díjjal. E dekórum erkölcsi értékét egyetlen hazai kitüntetés sem múlja felül.

Négy éve megszervezi a bajai Rotary Clubot. A pontosan száz éve, Chicagóban alapított első Rotary világszerte a társklubok ezreit hozta létre, és tagjai már százötven országban tevékenykednek. Meglepő, hogy egy olyan országba, mely alkotmánya talpkövének tekinti az egyén érdekének szabad érvényesítését, egy amerikai ügyvéd, Paul P. Harris fogalmazza meg: a polgárnak feloldhatatlan kötelezettsége embertársai és a tágabb közösség javának szolgálata. E küldetésvállalás ko-

*A bajai Rotary Club alapító tagjai
(Az első sorban jobbról a harmadik dr. Deutsch Ottó.)*

A Rotary Club jótékonysági koncertje

molyságára jellemző, hogy a múlt század utolsó évtizedében a Rotary klubok akkora pénzalapot gyűjtöttek, melyből lehetségessé vált a járványos gyermekbénulás megelőzéséhez szükséges szérumanyag beszerzése. Az akció eredményeként e megbetegedés az egész világon megszüntethetővé vált.

A főorvos szívesen olvas, és úgy tűnik, hogy Voltaire tanácsát – „Műveljük csak kertjeinket” – jó szívvel fogadta. Örömet leli a kerti munkában, elgyönyörködik a ribizlifürt harsány vörösében, saját metszésű barackfájának hamvas termésében vagy a szőlősorok fürtjeinek duzzadó gerezdjeiben. Kultivációs hajlama csak azt a demarkációs vonalat tartja tiszteletben, mely haszonnövényeit Judit asszony virágágyásától elválasztja. Az élvezeti értékkel bíró növények ápolásán túl azonban él szívében egy olyan hajlam, mely a természet afféle miniatűr csodáinak előállítására készíti. A Gulliverré válás e relatív lehetőségét akkor fedezi fel, mikor Budapesten Judittal meglátogat egy bonsai kiállítást. A térdig érő, ám óriásfenyő formájú miniatúra és társai úgy fellelkesítik, hogy belép a törpefa-nevelők pesti egyesületébe. A felbuzdulást követi a tett, és ma mintegy hatvan fácska él a Deutschportán, részben üvegházi, részben természetes körülmények között.

Beszélgetésünk végén Ottó táskájából előkerül egy közös barát, egy Shakespeare-kötet. A Hamlet strófái Arany nemesen ódon, veretes nyelven zengenek fel. Köszönjük hát el az intelemmel, melyet egy gazdag életút krédójának is tekinthetünk:

„...Mindenek fölött

Légy hű magadhoz: így, mint napra éj,
Következik, hogy ál máshoz se léssz.”

Dr. Dániel József

A bonsai gyűjtemény
egyik szép példánya a törpe gumifa

(Fotó: Tinusz Tamás)

Perényi Eszter Liszt Ferenc-díjas, érdeemes művész, a Zeneakadémia egyetemi tanára személyében ismét nemzetközi rangú hegedűművészt köszönthetett a szép számú közönség a bajai Rotary Club vízkereszt napi, évadnyitó koncertjén. A művésznő ezúttal Mozart-, Bach-, Csajkovszkij-, Zsolt Nándor- és Kodály-műveket szólaltatott meg több mint egy órás programjában. Zongorakísérője Soós Orsolya zongoraművész volt. A Rotary Club

koncertjein mindig lehetőséget kapnak ifjú bajai tehetségek is a bemutatkozásra. Az idén Szabó Aliz (hegedű), az ének-zenei általános iskola nyolcadikos tanulója szerepelt sikeresen Bartók: *Román táncok* című alkotásának ígéretes tolmácsolásával.

A befolyt összeget a speciális iskola kapja rászoruló gyerekek ingyenes étkeztetésének biztosítására.

Schmidt Antal

Városi kitüntető címek és díjak

Lapunk előző számában a december 18-án átadott városi kitüntetésekéről szóló híradásunk hiányosan jelent meg.

Pótlólag közöljük, hogy **Baja Város Oktatásáért** kitüntető díjban részesült:

HELMUT SEILER
delegált német igazgató

és

DR. SZENTJÓBI TIBOR
tanár.

Köszönet az olvasóknak

A Bajai Honpolgár Alapítvány ezúton mond köszönetet támogatóinak, akik 2003. évi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával, azaz 190 184 Ft-tal segítették lapunk megjelenését.

A fenti összeget az alapító okiratban meghatározott célokra fordítja az alapítvány, nevezetesen nyomdaköltségre és szerzői honoráriumok kifizetésére. Szeretnénk, ha továbbra is megtisztelnének minket bizalmukkal.

Adószámunk: 19047403-103

Bajai Honpolgár Alapítvány
Kuratóriuma

WAIBLINGEN, A HOHENSTAUFOK VÁROSA

II. rész: A legnagyobb Frigyes

A Baja testvérvárosából, a württembergi Waiblingenből felemelkedett Hohenstauf család egyik neves sarjáról, I. Barbarossa Frigyesről szoltunk előző számunkban. A dinasztiaról kialakított kép azonban nem lehet teljes II. Frigyes megemlézése nélkül. A rótszakállú császár unokája ugyan már csak lazán kötődött az ősi családi fészekhez (német földön is csak felnőtt fejjel járt először), ám alakjában az egész középkor történetének egyik legvitatottabb személyiségét tisztelhetjük. A császárt egyszerre tekintették az új megváltónak, de az Antikrisztusnak is; tisztelői stupor mundinak (a világ csodájának) tartották, ellenségei szerint viszont ördögi szörnyeteg volt. Ám nemcsak saját kortársai, a történészek megítélése is ellentmondásos vele kapcsolatban: egyesek az újkori felvilágosult, művelt despoták középkori előképét, mások a hatalomvágy kegyetlen megszálltját látják benne – és tulajdonképpen mind egyiküknek igaza van.

A sas felemelkedik

II. Frigyes sorsát származása eleve meghatározta. Apja, Hohenstauf VI. Henrik német-római császár (1190-1197) I. Frigyes fia volt, aki házassága révén megszerezte az apai örökség mellé a szicíliai normann királyság trónját is. (Ez a királyság Szicília mellett Dél-Itália nagy részét is magába foglalta.) Kíméletlen és hatalomvágyó uralkodó hírében állt, aki céljai érdekében a legnagyobb kegyetlenségektől sem riadt vissza. Anyja, Konstancia II. Roger (1100-1154) szicíliai normann király lánya volt. A hercegnő azáltal vált érdekessé személyiséggé, hogy unokaöccse, II. Vilmos király (1166-1189) gyermektelen halálával ő vált a szicíliai trón jogos örökösévé. Miután házassága révén ez német uralom eljövételét sejtette, a helybeli arisztokrácia Leccei Tankréd személyében saját jelöltet állított az „idegen” Henrik trónigényével szemben. Henrik fegyveres beavatkozása révén azonban 1191-ben elismertette uralmát, és ezzel bekövetkezett az, amitől a római pápák régóta tartottak: a pápai állam az egyre hatalmasabb Staufok „harapófogójába” került; ahelyett, hogy befolyását a királyság kontinentális részére is kiterjesztette volna. VI. Henrik világoralmi terveihez már csak egyvalami hiányzott: a trónörökös.

A későbbi rendkívüli uralkodónak már születése körülményei sem voltak hétköz-

II. Frigyes ábrázolása a Solymászkönyvben

napiak. Szülei ekkor már nyolc éve éltek gyermektelen házasságban, ráadásul édesanyja ekkor már a negyvenedik életévén is túl járt, így elterjedtek olyan hírek is, hogy a királyné nem is várandós, hanem egy mérsáros gyermekét kívánják trónörökös-ként elfogadtatni, hogy Henrik frissen megszerzett szicíliai uralmának nagyobb legitimációja legyen. A királyné éppen útban volt Észak-Itáliából Szicília felé, amikor rátörtek a szülési fájdalmak, és hogy elejét vegye a pletykáknak, gyermekét egy Jesi városának piacterén felállított sátorban hozta a világra. A sátorba a lakosság női tagjai is bebocsátást nyertek, sőt, a császárné – hogy az utolsó kételyeket is eloszlassa – még anyatejtől megduzzadt mellét is felfedte a tömegnek. Az 1194. december 26-án született trónörökösnek anyja eredetileg a Roger Konstantin nevet adta, később a két dicsőséges nagyapa után Frigyes Rogernek hívták, ám a fiú aztán csak a német ősökre utaló első keresztnévét használta.

A gyermek – akinek születéséhez titokzatos jóslatok is kapcsolódtak – tehát fényes jövő előtt állt, ám mindezt kérdésessé tette apja, VI. Henrik császár váratlan, 1197-ben, mindössze 32 éves korában bekövetkezett halála. Egy év múlva Konstancia császárné is követte férjét a sírba, végrendelete szerint a gyermek gyámja III. Ince pápa lett. Frigyes német királlyá választása távolléte miatt nem jöhetett szóba, így

apja halála után német földön ketten is királynak tekintették magukat: apai nagybátyja, Sváb Fülöp (1198-1208) és a Welf IV. Ottó (1198-1214). Ezzel kiújult a polgárháború a Welfek és a Hohenstaufok között. A pápa – akit a Hohenstaufok megerősödése már addig is aggodalommal töltött el – hosszú küzdelem és bölcs kivárás után – végül Ottót ismerte el a törvényes uralkodónak. A Welf ugyanis megesküdött, hogy nincsenek itáliai igényei, és lényegében hűbéri esküt tett a világoralmi tervek szövőgető pápának. (Mihelyst hatalmát kellően szilárdnak érezte, esküjét szinte azonnal megszegte.) A gyermek Frigyeset Szicíliában még anyja életében királlyá koronázták, ám ez csak annyit jelentett, hogy játékszer lett a rivalizáló főúri csoportosulások kezében. Gyermekkoráról keveset tudni; az nyilvánvalóan a krónikások későbbi túlzása, hogy „az apuliai gyermek” afféle utcagyerekként, éhezve nőtt volna fel a szicíliai főváros, Palermo utcáin, ahol a jószívű családok alamizsnáján tengődött. Az azonban tény, hogy e városban – amely számos kultúra (keresztény, arab/ szaracén, zsidó, görög) találkozási pontja volt akkor – fiatalon többféle kultúrát és nyelvet ismert meg közelről, és ennek később még sok hasznát vette. (Jellemző módon éppen németül tudott a legkevésbé.) Valójában neveltetésére a pápa a zűrzavaros belső viszonyok ellenére is odafigyelt: legátusai arról tudósították III. Incét, hogy Frigyes kiváló a lovas- és vívművészetben, olthatatlan a tudászsomja, bár meglehetősen önféjű, és dühös akkor, ha gyermeknek, nem pedig királynak tekintik.

A pápa Frigyes helyzetét Szicíliában házassági kötelék révén is erősíteni akarta. Alig érte el az akkor nagykorúságot jelentő 14 éves kort, máris összeadták a nála 10 évvel idősebb Aragóniai Konstanciával (a magyar Imre király özvegyével, az aragóniai király testvérével). Szicíliai hatalmát ezzel megerősítette, de a császári korona távolabb volt tőle, mint valaha. Az immár császárrá koronázott IV. Ottó azonban Frigyesben továbbra is veszélyes vetélytársat látott, és hamarosan – a pápának tett esküjéről megfélemlkezve – igényt formált a szicíliai trónra is. Trónigényének fegyverrel is érvényt akart szerezni, ám a pápa sikerrel avatkozott a konfliktusba: előbb felbátorította a német fejedelmeket új uralkodó választására (jelöltje persze Frigyes volt), majd kimondta Ottóra a pápai átkot

is. Az egyébként sem túl népszerű Ottó visszavonult Németországba, ám ott hívei jó része elfordult tőle, egyedül Szászországban érezhette magát biztonságban.

Mindeközben Palermóban partra szállt egy sváb nemesúr, aki a német főurak nevében felkérte a 17 éves Frigyeset, hogy induljon el Németországba, és „vegye ki a birodalom koronáját családja ellenségének kezéből”. Frigyes végül pápai jóváhagyással 1212 szeptemberében indult el az Alpok ritkán használt hágóin keresztül Németországba. A császári korona fejében kiskorú fiát, Henriket kellett szicíliai királlyá koronáztatnia, maga pedig megesküdött, hogy a két birodalmat nem fogja egyesíteni. Frigyes először ősei Sváb Hercegségét vette birtokba (néhány órával előbb ért Konstanza, mint vetélytársa), de a koronázóváros Aachen nem nyitotta meg előtte kapuit, így királlyá választására Frankfurtban, míg koronázására Mainzban került sor 1212. december 9-én. Németországi hatalmának megszilárdulását azonban nem ez, hanem a világtörténelmi jelentőségű bouvinés-i csata hozta meg. Ottó unokatestvérével, I. (Földnélküli) János angol királlyal szövetségben ugyanis megkísérelte hatalmának visszaszerzését, ám seregét Frigyes és a pápa szövetségese, II. Fülöp Ágost francia király 1214. június 27-én a flandriai város mellett szétverte. Fülöp elküldte Frigyesnek az Ottótól zsákmányolt birodalmi sást, maga Ottó Braunschweigbe húzódott vissza, de Frigyes hatalmát többé nem veszélyeztette – a Welfeknek immár végleg leáldozott.

II. Frigyes (1212-1250) Németországban általános elismertségnek örvendett, amelyet azzal érdemelt ki, hogy az egeri (ma Cheb, Csehország) birodalmi gyűlésen még 1213-ban lemondott a pápa javára közép-itáliai területekről, beleszólásról a püspökök és apátok megválasztásába, a német főuraknak pedig átengedte a regáliák (királyi jogok és az ennek alapján szedett jövedelmek) nagy részét. Ezzel maga is – akaratlanul – hozzájárult Németország partikularizációjához, és megkezdődött a császári hatalom és tekintély hanyatlása, ugyanis a jövőben a mindenkori császárok befolyása jórészt csak a családi jogon birtokolt területeken érvényesült. Magának Frigyesnek Németországgal eleve nem voltak komolyabb tervei: számára a német területek inkább csak a biztos hátszínként jelentették nagyszabású itáliai terveinek megvalósításához. Neki a római császárok dicsőnye és tekintélye kellett, nem pedig a német területek, ahol mindvégig idegennek érezte magát. Császárrá koronázásának fe-

jében kötelezte magát arra, hogy hamarosan keresztes hadjáratot indít Jeruzsálem visszaszerzése érdekében. Római koronázására végül 1220. november 22-én került sor. Addigra kiskorú fiát Németországba hozatta, ahol előbb sváb herceggé, majd német királlyá választatta, és ezzel mégis elérte a Birodalom és Szicília egyesülését. A császári cím megszerzését követően 15 évig nem tette be lábát német földre, ottani uralmát egy régenstanács biztosította.

A politikai uralkodó

1220-ban visszatért Szicíliaába, ahol – Németországgal ellentétben – erős központosított hatalmat alakított ki. Még abban az évben a capuai udvari gyűlésen 20 rendeletet adott ki, amelyekben kifejtette szándékát, hogy a királyi hatalmat olyan teljességében kívánja helyreállítani, ahogy az II. Vilmos halála előtt (1189) érvényesült. Ezzel voltaképpen egyszerre üzent hadat a vetélkedő bárói csoportoknak, a nagy befolyást szerzett észak-itáliai városoknak és a rendszeresen rablóhadjáratokat folytató szaracénoknak is. A rivalizáló főurakat nagyrészt az „oszd meg és uralkodj” elve alapján egymásnak ugrasztotta, s általában maga a kisebbeket támogatta az erősebbekkel szemben. A belháborúk során elérte, hogy minden kétes eredetű birtokot elkoboztatott, a várépítés jogát pedig kizárólag magának tartotta fenn (várak egész sorát építtette is). Szintén visszavette a bíraskodás jogát a báróktól, amelyet aztán az általa kinevezett tisztségviselőkre bízott. Az állam újjászervezéséhez hozzátartozott egy teljesen császárhű hivatalnoki kar létrehozása. Tagjainak személye évről évre változott, és hivatali idejük alatt saját irányítási körzetükben nem birtokolhattak sem földet, sem pénzt, de még az ajándékozás és a saját körzetben történő házasság is tilos volt számukra.

II. Frigyes uralkodói pecsétje

Ezt a hivatalnoki kart 1224 után az általa alapított nápolyi egyetemen képezték ki (ez volt az első állami egyetem a világon). Az egyetem független maradt a pápai befolyástól és az észak-itáliai egyetemek (főképp Bologna) szellemiségétől is, és elsősorban nem klerikusokat, hanem jogászokat, hivatalnokokat képzett a királyság igényei szerint. A professzorok ellátását, a diákok ösztöndíját az állam finanszírozta; igaz, akadémiai szabadságról szó sem lehetett. Alattvalóinak Frigyes kifejezetten megtiltotta, hogy az észak-itáliai egyetemeket látogassák, ahol uralmi igényeit nem ismerték el.

Az észak-itáliai kereskedővárosok (Pisa és Genova) befolyását azzal is csökkenteni próbálta, hogy azok hajóit kibérelte, illetve megvásárolta, eltörölte az idegenek minden 1189 után megadott vám- és adómentességét, és lényegében a kereskedelmet is állami ellenőrzés alá vonta. Az állam lényegében minden pénzmozgásból pénzhez jutott, amellyel – bár mélyen sértette az őt korábban hatalomra segítő Pisa és Genova érdekeit – jelentősen megnövelte bevételeit. Az így befolyt pénzből egyebek mellett flottaépítési programba kezdett, amely a tervezett keresztes hadjáratának, de a földközi-tengeri kereskedelmi pozícióinak javítására is szolgált. Ez a lépése feltámasztotta a Hohenstauffen-ellenes Lombard Ligát, ami később újabb háborúskodásokba torkollott.

A Szicíliaában maradt (és nagyrészt hegyvidéki erődítményeikbe visszahúzó) szaracénokkal kemény kézzel bánt el, amíg veszélyeztetették az állam belső békéjét. Legyőzésük után azonban a maga korában példátlan módon csak a vezetőiket végeztette ki. A mintegy 16 000 muzulmánt Apuliába deportáltatta, ahol viszont Lucerában egy királyi védelem alatt álló muszlim várost alapított számukra, ahol szabadon gyakorolhatták vallásukat. (Ez a pápa számára provokációval ért fel.) Ennek fejében a lakosság fejpénzt fizetett, és közülük került ki a császár végsőkig hűségese testőrsége, kiváló fegyvergyártó műhelyeik pedig szintén a császár hadseregét látták el. (Rossz nyelvek szerint a császár muszlim mintára maga is háremet tartott.)

Korabeli mércével mérve igen toleránsnak mutatkozott zsidó alattvalóival szemben is. Bár a keresztényektől megkülönböztető öltözeteket, a férfiaknak szakállt kellett viselniük (ennek megszegését vagy onkolozással vagy megbélyegzéssel büntette), ám vallásukat háborítatlanul gyakorolhatták, kereskedő tevékenységükhöz pedig monopóliumokat is adott nekik.

Sőt, amikor kiderül, hogy a mózesi jog tiltja az emberáldozatot, keményen megtorolja a – főleg a német területeken jellemző – vérvadás rágalmozásokat. Ezzel szemben az eretnekeket könyörtelenül kivégeztette.

Csak a belső rend helyreállítása után gondolhatott régi fogadalmának, az állandóan halogatott keresztes hadjáratnak a megvalósítására. Ehhez az állandó pápai figyelmeztetés mellett az adott alapot, hogy első felesége halála után, 1225-ben Brindisiben a Jeruzsálemi Királyság örökösnejét, a még gyermek Brienne-i Izabellát vezette oltár elé, és ezzel felvette jeruzsálemi király címét is. IX. Gergely pápa – aki Frigyesben a megtestesült Antikrisztust és a pápaság legnagyobb ellenségét látta – felszólította a császárt fogadalma beváltására. Frigyes első felvonulását egy járvány miatt újból el kellett halasztani. Erre a pápa gondolkodás nélkül kiátkozta a császárt, sőt szerződést kötött a lombardokkal, hogy tartóztassanak fel minden, a déli kikötőbe igyekvő keresztes lovagot. Ezenkívül Németországban is intrikákat szőtt Frigyes megbuktatására. Szorult helyzete és az exkommunikáció ellenére 1228 júniusában Frigyes 40 hajóval mégis elindult a Szentföld felé. Itt aztán véráldozat nélkül többet ért, mint az utóbbi keresztes hadjáratok együttvéve. Arab nyelvtudásának és a muszlim szokások ismeretének köszönhetően diplomáciai tárgyalásokba bocsátkozott Al-Kamil egyiptomi szultánnal, aki egy – be nem váltott – későbbi segítség fejében 10 évre lemondott (az Al-Aksza mecset kivételével) Jeruzsálemlről és Betlehemről, és fegyverszünetet kötött a megmaradt keresztes államokkal. Frigyes pedig 1229. március 17-én a Szent Sír templomában a saját fejére helyezhette a Jeruzsálemi Királyság koronáját. A pápa ezzel sem volt elégedett, sőt Apuliát pápai zsoldosok szállták meg, s a visszatérő Frigyes – akinek már a halálhírért költötték – csak fegyveres erővel szorította ki őket onnan. Ezután a pápa hajlandó volt a békekötésre, és San Germanóban feloldotta a császárt a pápai átok alól (1230). Ezt követően a belső rendet ismét helyre kellett állítania a királyságban; egyebek mellett ezt szolgálta a később Melfi Konstitúció néven ismertté vált összefoglaló törvénykönyve is.

Alig rendeződött az itáliai helyzet, Frigyes Németországban keveredett háborúba, ráadásul ezúttal a lombardokkal szövetkezett saját fiával, a nagyobb hatalomra vágyó VII. Henrikkel került szembe. Amikor 1235-ben Frigyes második németországi hadjáratára indult (a nyoma-

II. Frigyes Al-Kamillal tárgyal

ték kedvéért elefántokat és tevéket is felvonultatva), Henriket minden német híve cserbenhagyta, így kénytelen volt behódolni. Amikor azonban az apjától kapott királyi jelvényeit nem volt hajlandó átadni, Frigyes börtönbe vettette. A fogságból soha nem szabadult ki; állítólag amikor másik börtönbe szállították, lovát szándékosan egy szakadékba vezette. Németországi tartózkodását Frigyes arra is kihasználta, hogy immár harmadszor is házasságot kössön (időközben nemcsak Brienne-i Izabella, de a vele sokáig együtt élő Bianca Lancia is meghalt): ezúttal az angol király testvérét, Izabellát vette feleségül, s a házassággal szövetségeseinek táborra is tovább nőtt.

1237-ben a lombardokkal keveredett háborúba, amelyet cortenuovai győzelme (1237. november 27.) ellenére kompromisszumos békével zárt le. Római mintára azonban diadalmenetet is tartott, és támogatta a Gergely pápát Rómából egy időre elűző római városközösséget. Ez önmagában is provokációnak minősült, de amikor Frigyes törvénytelen fiát, Enziót pápai jóváhagyás nélkül Szardínia trónjára akarta ültetni, a pápánál végképp betelt a pohár: 1239-ben a pápa a császárt másodszor is kiátkozta. A hivatalos indoklás szerint azért, mert Frigyes Mózes, Jézust és Mohamedet „három szemfényvesztőnek” nevezte. A pápa és a császár egyre élesedő konfliktusát IX. Gergely halála sem szakította meg, mert utóda, IV. Ince sem bízott Frigyesben, akit az általa összehívott lyoni zsinaton (1245) trónfosztottnak nyilvánított. Frigyes életének utolsó öt éve állandó háborúskodásokkal telt: előbb szicíliai felkelés tört ki ellene, majd a német területe-

ken választottak ellenkirályokat. Főképp azonban Észak-Itáliában háborúzott változó sikerekkel (közben egy merényletet is megkíséreltek ellene). Éppen egy minden eldöntő hadjáratra készült a pápa ellen, amikor 1250. december 13-án az apuliai Fiorentinóban meghalt. Halálának körülményeiről a források ellentmondások: egyes források szerint vérhasban halt meg, de az sem zárható ki, hogy mérgezés áldozata lett.

A tudásvágyó zsarnok

II. Frigyes azonban nem hatalmi ambíciói emelték ki kortársai közül, hanem főképp olthatatlan tudásszomja, amelyet még ellenségei sem vitattak. A császárt különösen érdekelték a természettudományok, de számos filozófiai-teológiai kérdésre is szeretett volna választ kapni, ami Frigyes eleve eretnekgyanúsá tette az egyház szemében. Az azonban tény, hogy a művelődésre nem sajnálta a pénzt – mindent egy olyan korban tette, amikor a legtöbb uralkodó még az írni-olvasni tudást is fölösleges hóbortnak tartotta.

Korának egyik legkiválóbb tudósa, a főleg Toledóban és itáliai egyetemeken működő Michael Scotus nagy állattani művét – az arab Avicenna munkájának latin fordítását – Frigyesnek ajánlotta, természettudományi összefoglalásának (Liber introductorius) második részében pedig olyan természettudományos és kozmológiai kérdéseket fejt ki, amelyeket állítólag Frigyes tett fel neki. Eszerint a császárt a sós és édesvíz eredete, a vulkánkitörések okai, egyes optikai jelenségek magyarázata, valamint Isten és az angyalok tartózkodási helye érdekelt. A kor nagy matematikusát, Leonardo Fibonaccit komoly feladványok elé állította, amelyek megoldása során a tudós továbbfejlesztette az egyenletek megoldásának elméletét, valamint megdöbbentő pontossággal megoldott egy vegyes harmadfokú egyenletet. A Leonardo da Pisanónak is nevezett Fibonacci legnagyobb jelentőségű tudományos érdeme egyébként az, hogy bevezette az arab-indiai számjegyek használatát, a tízes számrendszert, és elterjesztette a tízes számrendszerben végzett műveletek gyakorlatát. Maga Frigyes gyakran arab tudósokhoz is kérdések egész listájával fordult, bár sokak szerint ez nem kizárólag tudásvágyának kielégítésére szolgált, hanem a kulturált arab világ ismertéből adódott: az Al-Kamilhoz hasonló uralkodók csak a tudományokban is jártas személyeket ismerték el egyenrangú tárgyalópartnernek. (Az araboknál kérdések és megoldások cseréje

A rejtélyes Castel del Monte

éppúgy része volt a diplomáciai kapcsolatnak, mint az értékes ajándékok küldése.) Egyiptom szultánjától Frigyes egyébként egy asztrolábiumot (az állócsillagok, illetve a Nap és a Hold magasságát mérő szerkezetet) kapott ajándékba, amely pontos időmérésre is alkalmas.

Azt már valószínűleg csak Frigyes ellességei terjesztették, hogy a császár mérhetetlen tudásvágyát embertelen kísérletek révén is csillapítani akarta volna. Egy háborzongató történet szerint kíváncsi volt, hogy mi lehet az emberiség ősi nyelve, ezért csecsemőket egy toronyba kell zárni, szoptassák és fürdessék őket, ám senki sem szólhat hozzájuk. Ezek után amilyen nyelven megszólalnak (latin, héber, görög?), az az ősi nyelv. Ám a krónikás szerint a fáradozás kárba veszett, mert a gyermekek hamarosan elsorvadtak és meghaltak. Egy másik alkalommal két halálraítéltnek Frigyes pompás lakomát tálatatott fel, majd utána az egyiket aludni küldte, a másikkal egy mérföldet futtatott. Ezután mindkettejük gyomrát felvágta, hogy az orvosok megállapítsák, melyikük emésztése működött jobban. Egyszer egy embert hordóba záratott, amíg az meg nem halt, csak hogy lássa, kijön-e a hordóból a halott lelke. (Miután nem jött ki, megállapította, hogy a lélek nem létezik, vagy legalábbis létezése nem nyert bizonyítást.) E beszámolókat hitelét nem is a brutális kegyetlenség rontja (abból a középkorban akadt bőven, és Frigyes sem bánt kesztyűs kézzel ellességeivel), hanem sokkal inkább az a

tény, hogy mindegyiküket egyetlen krónikás, a pápabarát Salimbene jegyezte le, aki nyilvánvalóan egy velejéig gonosz zsarnokot kívánt megjeleníteni művében. Persze Frigyeset – aki állandóan tele volt kételyekkel, és az egyházzal kapcsolatos kijelentései valóban merészek voltak – a kor felfogása szerint csakugyan nem lehetett jó kereszténynek tekinteni.

A császár maga is művelte a kultúrát. Nemcsak bőkezűen támogatta a költőket – akik közül Walther von der Vogelweide dicshimnuszokat zengett róla –, hanem maga is verselt, mégpedig apuliai-szicíliai dialektusban. Főleg szerelmi tárgyú költészete ismeretes, bár ebben nem volt kimagaslóan tehetséges. Legismertebb verse (Szíria virága) a szép Anaishoz szól, akivel felesége helyett nászéjszakáját töltötte. Palermói udvarában mindig szívesen látta a költőket, így nem csoda, hogy egy évszázaddal később Dante – aki őt a *Commediában* az istenkáromlók között a Pokolban helyezte el – az olasz nyelvű költészet atyjaként tisztelte.

A császár könyvet is írt *De arti venandi cum avibus* (A madarakkal való vadászat tudományáról) címmel, amelyben a vonatkozó arab források és saját megfigyeléseinek tükrében ismerteti a solymászat főbb fortélyait. Emellett értékes ismereteket közöl a sólymok viselkedéséről, a repülésről, a madártartásról és -kiképzésről. A solymáskönyv ma ismert kézírata gazdagon illusztrált, szinte képregényes formában maradt ránk (a sors iróniájaként a Vatikán kincseskamrája őrzi), ám ez valószínűleg

nem az eredeti, 1248-ban készült változat, amelyet Frigyes állítólag mindenhová magával vitt.

Az is igaz, hogy Frigyes korának egyik legnagyobb építetője volt, bár az általa építtetett számtalan vár, kastély és torony csaknem mindegyike egyazon mintára készült, meglehetősen egyszerű formákat alkalmazva. (Templomot csak egyet építtetett.) Mindössze két épület jelentett kivételt: az egyik a monumentális capuai kapu-híd (amely birodalmának bejáratát jelképezte), ám ez mára beomlott; a másik a még ma is álló Castel del Monte kastélya, amelyet Apulia gyöngyszemének is tartottak. Az 1240 körül épült nyolcszögletű alaprajzú és szintén nyolc, nyolcszögletű alapú toronyból álló építmény számos rejtélyt hordoz magában. Még az sem világos, mi célt szolgált, ugyanis védelmi célokra nem alkalmas, és fejedelmi udvartartás is nehezen képzelhető el konyha nélkül – márpedig ennek nyoma sincs. Kutatók állítják, hogy a kastély alaprajzában matematikai formulákat rejtettek el, és talán az sem véletlen, hogy a kastély kerülete megegyezik a Kheopsz-piramis oldalhosszúságával. Frigyes ezzel évszázadokon átívelő feladványt adott a kutatóknak, akik megnyugtató választ máig sem tudtak adni a kastély rejtélyére. Még az is kétséges, hogy Frigyes valaha betette a lábát a kastélyba, amelyet bizonyára legtöbb más építményéhez hasonlóan a végtelen császári hatalom fitogtatásának szánt.

A Hohenstaufok bukása

Amikor II. Frigyes meghalt, IV. Ince pápa örvendezve fogadta halálhírét: „Ujjongjanak az egek, ünnepeljen a föld, a szörnyűséges vihart tavaszi olvadás váltja fel – Isten elvette azt, aki az ő egyházát romlásba taszította.” A halott császár tetemét a palermói dómban egy vörös márványszarkofágban helyezték örök nyugalomra. Halálával a Hohenstauf ház világuralmi tervei is sírba szálltak. Bár Frigyesnek négy házasságából és számtalan házasságon kívüli kapcsolatából legalább 20 gyermeke született, hatalmát és tekintélyét egyikük sem tudta megtartani. Német földön uralmát hosszú interregnum követte, a későbbi császárok hatalmának töredékét sem birtokolták már. Szicília trónján fia, Manfred lett az utóda, ám a trónt a pápa Anjou grófjának, Károlynak ajánlotta fel, aki a beneventói csatában (1266) legyőzte riválisát. Manfred a csatában hősi halált halt, gyermekeit börtönbe vetették, ahol ketten megtévelyodva és megvakulva meghaltak, a harmadik harminc év után kiszabadult

ugyan, de hatalmi igénnyel többé nem lépett fel. Frigyes többi, még élő fiúgyermek (IV. Konrád, Antiochiai Frigyes, Enzo, Carlotto) is fiatalon meghalt, főleg hogy Anjou Károlyt a pápa arra ösztökélte, hogy minden Staufot elüldözzön. Az utolsó Hohenstauf Frigyes unokája, Conradino volt, aki még egyszer megkísérelte helyreállítani Itáliában családja régi hatalmát, ám „a világ legszebb gyermeke” is csatát

vesztett Anjou Károllyal szemben, aki 1268-ban mint árulót és felségsértőt kivégeztette. Károly királysága központját Nápolyba tette át. Conradinóval magva szakadt az egykor nagy dicsőségű dinasztíának, amely hajdan a württembergi kisvárosból, Waiblingenből indult el világhódító útjára. II. Frigyesnek a halálhírét – mint korábban nagyapját is – kétkedve fogadták, még évekkel halála után is nagy csö-

dületet támasztottak azok a szélhámosok, akik a „visszatért Frigyes császárnak” adták ki magukat. Sokfelé azt beszéltek, hogy az Etna belsejébe lovagolt, és az ott lobogó tűzben várja ki az idejét. Aztán majd előjön egyszer, mint a szegények és elnyomottak megváltója, aki megtisztítja a megromlott egyházat, és örök időkre igazságot hoz a földre.

Dr. Mayer János

Láziás – a Baja környéki viseletek pénzékszere

A láziás női nyakék, melyet a forgalomból már kivont ezüst pénzekből készítettek, egyedi ötvösművű díszes kerettel és füllel láttak el és színes kövekkel díszítettek. Láziás volt a neve azoknak az ezüst talléroknek is, melyek a 18. század végén, a 19. század elején Magyarországon is forgalomban voltak. Értékesek voltak, olasz eredetű szóval „ázsiójuk” volt (a l'aggio olasz szóból). Ezt az értéktöbbletet – és talán az ékszer névadásának eredetét is – jól összefoglalta egy szeremlei asszony, a néprajzkutató kérdésére: „Láziás magyarul cifraság. A belseje pénz, a dísz meg a láziás.”

A pénzérmék ékszerként való felhasználása évszázadok óta világszerte elterjedt. A nemesfém sajátos másodlagos felhasználása eléggé kézenfekvő és egyszerű megoldás, a már kész, díszes érméket egyedi ötvösmunkába építik be. Már az ókorban és a középkorban is készítettek díszes keretbe foglalt, füllel ellátott pénzérmékből medalionokat.

Nemzetközileg a pénzes nyakékek három fő típusba sorolhatók, ebből fejlődésük lépcsőfoka is kirajzolódik. Az első típus Ázsiában és a Balkánon jellemző. Nagyobb értékű, kisebb, egyforma méretű, csak átlukasztott vagy egyszerű füllel ellátott 30-40 vagy még több pénzdarabot fűznek fel zsinórra, esetleg gyönggyel kombinálva. Lényeg, hogy fitogtassák, milyen sok pénzük van.

A második típus a Baja és Kalocsa környéki magyarok láziása, mely kisebb értékű, de nagyobb méretű, rusztikus ötvösmunkával díszített érmékből áll.

A harmadik típus Európában tőlünk Északra és Nyugatra fordul elő, ahol kisebb méretű és értékű 1-2 ezüstpénzt viselnek finom ezüstdrótból készült áttört ötvösművű keretbe foglalva. Ez már az ékszerviselet polgári szintje.

A magyar női népviseletek legjellegzetesebb ékszere kb. a 16. századtól a gyöngysor volt. Féméből készült, nyakban

viselt népi ékszer alig fordult elő Magyarországon területén.

A 19. században pénzből készült ékszer elszórtan azokon a településeken tűnt fel ahol a magyarokkal együtt délszláv népcsoportok is éltek (pl. rácok). Jellegzetessé azonban csak Baja környékén váltak a pénzes nyakékek, bizonyára a balkáni, délszláv népviseletek közvetlenebb és erőteljesebb hatására.

Az 1896-ban megjelent *Bács-Bodrogh vármegye monográfiája* a betelepült délszláv nemzetiségek viseletének leírásában így ír: „A nyakék fényes és gazdag; csupa aranyból, nagyobb és kisebb aranypénzekből és gyöngyökből áll.” „A nyakon több sor arany- vagy ezüstpénzt hordanak, újabban inkább aranymedalions.” A Magyarországon területére a 17. században betelepült délszláv népcsoportoknak a magyar viseletre való hatása ezek alapján egyértelmű.

Baja a kalocsai Sárköz, mint néprajzi tájegység központi települése. A Kalocsától Délre a Duna bal partján fekvő községek közössége. Jellegzetesen soknemzetiségű

lakossággal. Katolikus és református magyarok, délszlávok (bunyevácok és sokácok), svábok, bukovinai székelyek élnek egymás mellett békességben. Az együttélés természetes velejárója a szokások és a viselet egymásra hatása. Az ékszerek, melyeket bemutatok, Baja közvetlen vonzáskörzetébe tartozó falvakból valók: Szeremle, Bátmonostor, Nagybaracska, Hercegszántó, Dunafalva, Katymár, Érsekcsanád, Sükösd, Csávolly. A különböző falvakban a pénzékszerek elnevezése is más: a katolikus és református magyaroknál láziás vagy húszas a neve, a délszlávoknál dukata, dukati.

A láziás kialakulásával markánsan és tájilag jellegzetesen, egyedülálló ékszertípus jelent meg a magyar népi öltözködésben. Baja környékén a 19. század közepétől a 20. század közepéig, mintegy 80-100 éven át viselték, míg ki nem ment a divatból.

Bajai ötvösök

A népviseletekhez hordott ékszereket bajai ezüstművesek, ötvösök készítették. A Baja környékén kialakult kisebb néprajzi csoport ékszerkultúráját egységbe foglalja az a tény, hogy legtöbb darabját a bajai ötvösök egységes stílusú készítményei adták.

A bajai ezüstművesség nem különösebben híres, de a népi ékszerek készítése szempontjából fontos, mert gazdag, sokszínű népi ékszerkultúra kialakításában és fenntartásában volt jelentős szerepe.

Baja ötvösei alkalmazkodtak a helyi népi igényekhez, ugyanakkor saját egységes stílusukat is éreztették, ami összefogta a népi ékszerkultúrát a város egész vásár- és vásárló körzetében. Nemcsak üzletükben árusították portékáikat (gyűrűket, fülbevalót, láziás-szemet), hanem vásárokon és búcsúkon is. A népi ékszerek készítését tevékenységük egy külön részének tekintették, sok tömegárut – ők maguk így nevezték: „parasztárut” – készítettek a környékbelieknek. Egyikük megfogalmazása szerint: „Ezekből az ékszerekből kultúrember

nem vásárolt, ezért is határoltuk el így, hogy parasztkész. ”

Érdemes néhányukat név szerint is megemlíteni. A 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. század elején dolgozott Gebhardt Dezső, Fellner József és Seile Ferenc. Művészi szinten dolgoztak. Két utóbbi (különösen Fellner) mesterjegyei található a fennmaradt ékszereken. A századfordulón kezdte működését Bacsányi József, Gebhardt-Gesztes Jenő, Petrik Károly. Náluk tanult a két világháború között Kincses László, Pallós Miklós, Tímár Lajos.

Tímár Lajos, mint az utolsó tagja a régi ötvös nemzedéknek, a hetvenes években a bajai Türr István Múzeumnak és a Néprajzi Múzeumnak megrendelésre készített hagyományos mintákkal és technikával népi ékszereket.

A lázsiások díszítései

A legegyszerűbb típus, amikor csak fület forrasztanak a pénzre. Ezt 6-7 mm átmérőjű, 5-8 mm hosszú csőből készítették és kettő vagy 3-4 egymást keresztező bereszéléssel díszítették vagy simán hagyták.

A másik típus, mikor az egyes pénzdarabokat körben ezüstlemezből készült áttört ívekből álló kerettel, „koszorúval”, más néven „csipkével” díszítik. A mintákat maguk rajzolták az ötvösök, és fáradságos kézi munkával lombfűrészsel vágják ki. A koszorút egyszerű vésonyomokkal (poncolással), stilizált virágmintával, domborítással (ún. félgömb alakú „puklival”) és befoglalt színes (piros, kék, zöld, néha türkiz színű) üveggövekkel díszítették.

Jellegzetes típus a madárdísz, mely közvetlenül a pénz fölé vagy a csipke fölé került, tetejére a fül. A kifelé néző páros madár- vagy ritkábban sárkányalak szintén lombfűrészsel készült. A madáralakot nyitott, de gyakrabban zárt csőrrel ábrázolták. Poncolással, bevesséssel díszítették a madár csőrét, szemét és farok részét, egyszerű, jelzés értékű kör vagy vonalka mintákkal. Befoglalt színes csiszolt vagy öntött üveggöveket is raktak rá, 3-8 darabot.

Minden ötvösnek volt jellegzetes mintája, kialakult díszítési módja. Ha javítani, tisztítani vittek a műhelyükbe egy-egy lázsiás szemet, ha megtetszett, lemásolták és alkalmazták, esetleg saját ízlésüknek megfelelően alakítottak rajta.

A legdíszesebb típus a csipkével körülvett és madárral díszített pénz, melynek füle fölé még egy ovális vagy nyolcszögletű keretbe foglalt, laposdrót spirállal és kövekkel díszített, áttört nagy láncszemet illesztettek. Ezeket a díszes láncszemeket 3 mm-es ezüstlemezből vagy drótból hajlít-

tott egyszerű láncszemekkel kapcsolták egymáshoz. Az ilyen díszes láncra fűzött lázsiás középső szemének tetejére gyakran még egy kiálló lap is került, melyre viselőjének monogramját vésték.

A láncos nyakéknek díszes zárat készítettek. Az úgynevezett „felül rugózó” zár téglalap alakú és elég nagy méretű volt. Monogramot vésték rá vagy befoglalt köveket tettek rá. Viseléskor ez is érvényesült, mert úgy vették fel a nyakéket, hogy elöl lazán lefogott a mellén, a lánc maga fel volt vezetve a vállra, onnan viszont kétoldalt előre húzták a nyakuk alá és ott csukták össze. Vállnál mindkét oldalon szalagot fűztek a láncba és hátul kötötték össze.

A befoglalt pénzekről

A legtöbb általam megismert lázsiás 17-18. századi talléroból, 20 krajcárosokból, forintosokból, 1, 2 és 5 koronásokból, valamint 10 és 20 koronások felhasználásával készült. Mindig a már forgalomból kivont pénzeket vitték az ékszerészhez befoglalásra, melyeket a család gyűjtögetett össze erre a célra. Az ötvösök elbeszélése szerint Szent György-éremből, forintosból és külföldi pénzekből is készítettek lázsiást, újranyomott pénzeket (utánvereteket) is beszerettek Budapesten megrendelőik számára.

Az egyik szeremlei asszony elmondása szerint nagyapja 1866-ban kapott kitüntetését foglaltatták lánykori lázsiásába. Érsekcsanádon a hadifogságból hazajött férfiak az Oroszországból hozott kopejkákból családjuk nőtagjai számára lázsiást vagy karkötőt csináltattak.

A pénzeket úgy foglalták be, hogy kívánóságra a címer, tehát az érem hátlapja legyen látható. Egyszerű szóhasználat szerint a „sasos” vagy „angyalos”, a korona címertartó angyalokkal, illetve Szűz Mária képe. Csak kevés alkalommal került kívülre az uralkodó képe, a hátapon több értelmezhető szimbólumot találtak. Az első világháború előtt csak ezüstpénzekből készítették lázsiást, utána jött divatba, különösen Csávolyon, Bajaszentistvánon, Katymáron, hogy a gazdagok csak arany pénzekből csináltatták, akár 10-13 darabból is. Madárdísz vagy egyszerű félgömbökből kialakított keret került az arany pénzekre, melyeket aranylánccra fűztek. Akinek nem futotta csupa arany pénzre, a középső 1 vagy 3 ötkoronásba egy arany 10 vagy 20 koronást foglaltattak.

A lázsiás viselésének szokásai

A lázsiás megfelel az ékszer figyelemfelkeltő, vagyon- és rangjelző funkciójának. Sok nagy ezüst vagy arany díszített pénz az ünneplő ruhán, közvetlenül az arc

közeliében a nyakban és mellkason viselve. A sok, valódi értékétől már megfosztott díszes érme hivalkodó megjelenésével azt volt hivatott közölni, milyen sok pénz van viselőjének.

Az első lázsiást a kislányok valamilyen alkalomra kapták. Általában édesanyjuktól, aki saját ékszerét örököltette át kislányának. Bátmonostoron 12 éves korban bérmeállításra kaptak szalagra gyönggyel fűzve 3 db „húszast”. Érsekcsanádon a vőlegény vagy az anyósjelölt csináltatta a menyasszonynak, általában a jegypénz néhány darabjából. Bajaszentistvánon augusztus 20-ra, búcsúra vagy leányavatásra kapták.

A húszas évekig csak zsinórra, szalagra fűzve, simán vagy gyönggyel viselték szorosán a nyakba kötve. Később alakult ki a láncra fűzött változat, amit többszorosán is hordtak, és több ötvösmunka volt rajta. Egy ilyen lázsiás súlya fél-egy kg volt. Egy-egy áttáncolt bál után panaszkodtak a lányok, hogy „befejáldult a mellünk, ahogy a lázsiás himbálózott.” Egy szeremlei háromsoros lázsiás méretei példaként: 1. sor: 5 db csipkés, madaras 6,5 cm Ø pénz; 2. sor: 9 db pénz, a középső csipkés 8 cm Ø; 3. sor: 13 db pénz, a 3 középsőn arany 20 koronások, a középső pénz 10 cm Ø.

Minden alkalommal, mikor ünneplőbe öltöztek, felöltötték. Misére, búcsúra, kocsmába, táncba, sétához, fényképezkedéskor kölcsönkérték egymástól.

Általában addig a korig, míg színes viselésben illett járni egy asszonynak, felvették a lázsiást, néhány faluban idős korban is viseltek 1 vagy 3 egyszerűen díszített, zsinórra fűzött és fekete gyöngyök közé fűzött pénzt.

A második világháború után megváltozott a falusiak élete is, megváltozott a divat is. Sok lázsiást becsereáltak az ékszerésznél ezüst vagy aranylánccra, gyűrűre, fülbevalóra, medálra, így sok megsemmisült, hiszen a műhelyekben beolvasztották. Dr. Horváth Terézia néprajzkutató muzeológus 1969-1971 között végzett gyűjtőmunkát a Baja környéki falvakban a népi ékszerek hagyományait kutatva. Még sikerült neki elég sok tárgyat felmérni, gyűjteni és hiteles adatközlőkkel találkozni. Szerencsére főleg Szeremlén, Érsekcsanádon elég sok családban máig őrzik a régi lázsiásokat, és a hagyományörző néptáncgyűttesek fellépéseiben a pompás népviseletbe öltözött lányok nyakán a közönség ma is megcsodálhatja a szép pénzes nyakékeket.

Elhangzott a Magyar Numizmatikai Társulat *Érmekek világa – Numizmatika és társ tudományok* című konferenciáján. Székesfehérvár, 2004. szeptember 24-26.

Jász Anikó

Késői emlékezés

Szilágyi János 1890-ben Temerinben született. Középiskoláit Újvidéken és Kalocsán végezte, tanári diplomát Budapesten szerzett. Asszisztensként a polgári iskolai tanárképző főiskola tanszékén működött, később a szegedi egyetemen. Ezek után a Magyar Nemzeti Múzeumban kapott beosztást, ahol 5 évi behatóbb zoológiai stúdiumokat folytathatott. Bajára 1922-ben került, a tanítóképző intézet tanárának nevezték ki, ahol főleg természettudományi tárgyakat tanított. Az első világháború kezdetétől a végéig katonai szolgálatot teljesített, olasz, orosz és szerb frontokon harcolt. Nagy szerepe volt Baja város társadalmi életében, többek között igazgatója lett a Nemzeti Kaszinónak, műkedvelő színelőadásokat rendezett, majd 1942 januárjában Újvidékre, az ottani tanítóképző igazgatójának nevezték ki. A második világháború befejezése előtt Újvidéket elhagyván ismét Baján működött, itt érte 55 éves korában – feleségével, született Vidákovits Violával együtt – az 1945. február 21-i Csermák téri bombatámadás következtében a halál. A Rókus te-

metőben nyugszanak. A 60 évvel ezelőtti bombázás következtében ugyanakkor, ugyanott súlyos sérülést szenvedett Köbbling Endre 14 éves gimnazista diák, valamint Simonyi Marian ciszterci tanár. Köbbling rövidesen belehalt sérüléseibe, Simonyi tanár megcsonkult lábait amputálni kellett, de életben maradt és még taníthatott.

Emlékeznünk kell röviden azon történésekre, amikor légitámadások érték Baját. A második világháború során nem voltak jelentősebb harcok, viszonylag szerencsésen vészelte át városunk a harci cselekményeket. A legnagyobb bajokat a bombatámadások okozták. Mielőtt 1944. október 20-án ideértek volna a szovjet csapatok, egyre gyakrabban jelentek meg felettünk angol és amerikai harci repülőgépek, Duna-hidunkat is bombázták. Először 1944. szeptember 17-én érte találat a hidat, ört álló katonák is meghaltak, majd szeptember 21-én összeláncolt bombák révén olyan megsemmisítő találatot kapott, hogy a vízbe rogyott, emberhalálokat és sérüléseket okozott.

1944. október 20-a után a szovjet városparancsnok 2. számú parancsára október 31-én valamennyi iskola megkezdte működését, egykori iskolám, a tanítóképző is. Német bombatámadások is érték városunkat és környékét, valószínűleg a vasútállomás lehetett fő célpontjuk. Pl. az 1944. december 18-i bombázás betörte a tanítóképző csaknem valamennyi ablakát. Aztán – amelyikre a legjobban emlékszem (fentebb halottairól és sebesültjeiről is szóltam) –, hogy 1945. február 21-én bombát dobtak a Csermák térre, mely a régi megyeháza, a mai Bányai Szakközépiskola nyugati oldalát rombolta, de roncsolta a 15. szám alatti egyemeletes épületet, a Vám- és Pénzügyőrséget, a 14. számú egykori Perényi-féle házat és a 13. számút, apám házának utcai frontját is. Kisebbségi bombázások voltak még, így pl. vadászrepülőről kioldott bomba esett az említett Csermák téri házunk udvari lakásának fürdőszobájára is.

Mindezek mellett igazat adhatunk Baja város egykori polgármesterének, aki az immár 60 évvel ezelőtti eseményekről így emlékezett:

„Lenyűgöző érzés fog el, ha arra, gondolkodok, hogy a város a nagy világegészből szinte csodálatos módon, aránylag épségben került ki.”

Bánati Tibor

Hatvan éve: malenkij robot

Kegyeletes megemlékezést szervezett a garai német nemzetiségi önkormányzat 2005. január 6-án. A községből hatvan éve elhurcoltakról, a „malenkij robot” szenvedő alanyairól, áldozatairól emlékeztek.

A II. világháború ötödik évében Jaltán Sztálin bejelentette, hogy a Szovjetunió – tekintettel a nagyhatalmak közül legtöbb áldozattal járó háborús erőfeszítéseire – igényt tart a háborús ellenfelek anyagi és fizikai jóvátételére. Ez utóbbi munkáscselekedet, jóvátételi munkát jelentett.

A robotra hurcoltak legnagyobb tömegét a magyarországi németesség köréből elhurcolt férfiak (17-45 éves korig) és nők (18-35 éves korig) tették ki. (Óvatos becslés szerint 65 000 fő.) A kollektív bünyös elvét alkalmazva a megszálló szovjet hadsereg 0060. számú katonai parancsa egyértelműen elrendelte az összes német származású munkaképes személy mozgósítását. Az érintett személyek összeírása, kijelölése a helyi, községi vezetésre hárult. Így fordulhatott elő, hogy pl. Csátaljáról nem vittek el senkit. (Az akkori horvát-bunyevác bírószerint a falu-

A találkozó idős résztvevői (Fotó: Fané Wolfárt Beáta)

ban nincs fasiszta!) Katymárról 30 főt, Garáról viszont kb 340 személyt vittek el. Közülük 108-an nem tértek haza a két és fél éves kényszer-munkáról. Alig volt Garán olyan német család, melyet nem érintett volna a kényszerintézkedés. Volt olyan is, amely két, sőt egy, amelyik három tagját veszítette el.

A megemlékezés gyászmisével kezdődött, ahol unokák, dédunokák szóltak sze-

retett hozzátartozók elvesztéséről. Csonka családi életükről, a szülő vagy nagyszülő pótolhatatlan hiányáról. A mise keretében a kényszerszállásban szenvedők alkotásai- ból előkerült, megpróbáltatásait idéző énekek is elhangzottak.

A mise után fogadással kedveskedtek a rendezők a közreműködők és a még élő „malenkij robotosok” tiszteletére.

Z. A.

Szagrális helyek Baja környékén

A csávolyi Vodica-kápolna

Vodica nevének hallatán mindenki előtt a Bajától néhány kilométerre délre fekvő kegyhely képe jelenik meg, amelyről részletes írást folyóiratunk 2004. szeptemberi számában olvashattunk. Kevesen tudják, hogy Bajától keletre, Csávoly határában is van egy Vodica.

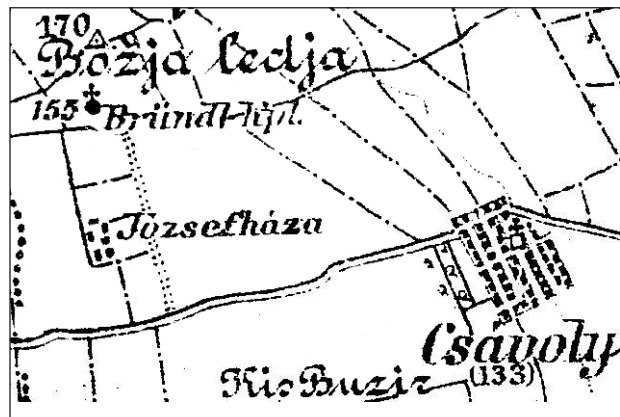
Iványi István 1907-ben megjelent Bács-Bodrog vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára című művének V. kötetében (133. oldal) ez olvasható a névről:

„Szentnek tartott kis források szerb elnevezése, melyek iránt különösen a szerb nép vallásos tisztelettel viselkedik, bizonyos alkalommal búcsújárásban is fölkeres és bajaiban gyógyítást vár vizétől. Ilyen Vodica, melyet a magyarok Szentkútnak, a németek Bründelnak neveznek több van vármegyénkben.”

Iványi összesen tízet említ, közülük az egyik „Bründel Kapelle a csávolyi szőlőkben.”

Ez a Vodica a bajai Gólyasortól induló jánoshalmi (régi vármegyei) földút mentén, a Csávoly külterületének számító Józsefháza-pusztától északra mintegy 500 méterre, a Kápolna dűlőben, régi szőlők mellett fekszik. A csodatévő erejének hitt kútról először egy 1731-es határjárás tesz említést, majd Pesty Frigyes 1864-es Helynévtárában Csávoly leírásánál olvashatjuk a következőket:

„Bründl egy szőlősarok elnevezése miatt közeliben egy kiskút létezik, mellyet néhány babonás nép szent kútnak és csoda tevőnek körösztoit, s oda egy keresztet is állíttatott, s bár a papi hatóság által mint

Bründl kápolna (Vodica) a Bozja ledján

olyannak előismerve nincsen, mind a mellett mai napig néhányan oda vándorolnak imádságot teljesítendőik.”

A csávolyiak emlékezete négy olyan legendát őrzött meg, amelyek szerint a Bozja ledja (Isten háta, Isten fekvése) szél által összehordott futóhomokos dombjából előbuggyanó víz csodatévő erővel bír. A jelenések Csávoly fő nemzetiségeinek tagjaival történtek (magyarok, bunyevácok, németek), s közös vonás a történetekben Szűz Mária megjelenése és egy kivétellel forrás keletkezése.

Az egyik szerint egy néma magyar fiú családja eltűnt lovait keresve megszemlázott, majd valaki elvezette egy helyre, ahol jó ízű forrás fakadt. Miután ivott a vízből, tudott beszélni. A gyerek azt állította, hogy vezetője Szűz Mária volt.

Egy másik történet egy, a Bozja ledja részen lakó bunyevác család bénán született lányával kapcsolatos, akinek tizennegyedik születésnapján udvari játszadozás közben hófehér ruhában megjelent Szűz Mária. Magához hívta a lányt, aki mankóját eldobva szaladt hozzá. Egy csokor virágot és egy piros almát adott neki. A kislány attól kezdve járn tudott. Ahol Szűz Mária állt, ott forrás tört elő.

Egy német nemzetiségű helybéli Mária napján, ünnepnapon dolgozott a szőlőjében. Megjelent Szűz Mária és nevére szólítva kérdezte: „Tudod-e, milyen napot jelez ma a naptár?” Ettől kezdve a később magas kort megélt helybéli vasárnap és ünnepnapokon sosem dolgozott.

A csávolyi szőlőkben lakó magyar juhász és bunyevác asszony házasságából született iker fiúk eltűntek egy zivatar alatt a Bozja ledja részen. A keresésükre indult szülők egy villám sújtotta fa tövében for-

Az 1906-ban állított vaskereszt a kápolnával

A forrás helyén ásott kút napjainkban

rást találtak, amelynek víztükrében fiaikat és Szűz Máriát látták meg, aki így szólt hozzájuk: „Ne várjátok vissza ikreiteket, mert azok az én vőfélyeim, angyalok lettek.” Ennek emlékére a szülők a falu északi részén keresztet állítottak.

Mivel mindegyik nemzetiség tagjai előfordulnak a történetekben, a község egész lakossága magáénak érezte a helyet. Mayer Ferdinánd csávolyi plébános, nyilván híveinek ösztönzésére, 1874 tavaszán Haynald Lajos kalocsai és bácsi érseknél kérvényezte, hogy az 1748-ban állított kereszt mögött, a forrás mellett kápolna épülhessen. Az érsekség a kérvényhez mellékelt terv szerint engedélyezte az építkezést a hívek költségére, akik vállalták ezt és a hely mindenkori gondozását. A helybéli mesterek kivitelezésében rövid idő alatt elkészült kápolna alapterülete 5,5 x 4,5 méter, cseréppel fedett, belül boltozatos és 4 méter magas. Berendezése is a hívek adományából történt, az oltárkép a „Segítő Szűz Mária” kegykép másolata lett, és a csávolyi templomból elhozták Szűz Mária faszobrát. Mayer plébános úr a szentelést 1874. május 3-án végezte, és Vodica ettől kezdve búcsújáró helyé vált, amelyet a katolikus közösség főleg Mária-ünnepeken keresett fel. A csávolyiakon és a falu külterületének számító Józsefházapuszta lakóin kívül jöttek hívők Rémről, Felsőszentivánról, Sükösdről és a bajai határhoz tartozó Lakhandiból is. Az első időkben évente négy alkalommal indult a faluból processzió Vodicára. Először a szentelés évfordulóján, másodsor pünkösd hétfőjén, harmadszor Nagyboldogasszony napján (augusztus 15-én) és negyedszer Kisboldogasszony napján (szeptember 8-án). Az 1900-as évek elejétől már csak kétszer (pünkösdkor és Nagyboldogasszony napján) zarándokoltak szervezeten, napjainkban pedig processzió nélkül pünkösdkor tartanak kint búcsút. A szentmisét majálisszerű program követi, a hely jelenlegi „Vodica Ranch” felirata talán erre utal.

A későbbiek során, 1903-ban a kápolna új cserépbortást kapott, 1904-ben tőle 20 méterre északkeletre és északnyugatra egy-egy kisebb szoborkápolna készült (egyikbe a bunyevácok Nepomuki Szent János szobrát, a másikba a németek Szent Flórián szobrát tették, ezek sajnos mára eltűntek), és 1906-ban vaskeresztet állítottak az elkorhadtt fakereszt helyett. A továbbiakban a kápolna nyugati oldalán őrház, elé pedig harangláb épült, de a harangot az első világháborúban leszerelték és hadi célokra használták fel. Pótlása csak 1924-ben történt meg, akkor azonban az adományozó a korábinál nagyobbhoz segítette hozzá a kegyhely vallási közösségét. A kápolnaór feladata harangozás, a kápolna és a kegyhely területének rendben tartása volt, cserébe a szolgálati lakásért (ez 1948-ig volt így). A kegyhely fénykorában, az 1900-as évek elején megpróbálták a forrásfoglalást, de az többször bedőlt, ezért végül kutat ástak a közelben.

A 20. század utolsó negyedében a szomszédos szőlőkben kisebb-nagyobb épületet emelő helybéliek összefogásának eredményeként megtörtént a kápolna állagmegör-

A decemberi napsütésben a kápolna és környezete megkapó látványt nyújt

ző felújítása és a környezet rendbetétele. A korábbi harangláb helyett a kápolna tetejének gerince fölé emelkedő harangtornyot alakítottak ki. A harang, sajnos, a millennium évében eltűnt belőle.

Elismerés illeti a felújításban tevékenykedőket, de meggyőződésem, hogy ennek a Mária-kegyhelynek régi rangját csak a hajdan idezarándoklók leszármazottainak és a 130 éve emelt kápolna új látogatóinak hite tudja majd újraéleszteni.

Képek és szöveg:

dr. Nebojszki László

Az északkeletre álló szoborkápolna

Védendő védtelenek: a nappali pávaszem

Pihenő nappali pávaszem és árnyéka

A verőfényes februári nap melege már képes előcsalogatni védett telelőhelyéről talán legismertebb európai nappali lepkénket, a *nappali pávaszemet* (*Inachis io*). A hím elülső szárnya 3 centiméter hosszúságú, a nőstényé ennél valamivel hosszabb. Vörösarna vagy vöröses szárnyainak mindegyikén egy-egy tarka pávaszemfolt látható, így más fajjal nem téveszthető össze (alfajai nincsenek). A szemfoltok segítik ellenségei ellen: szárnyainak hirtelen széttárásakor a kisebb madarak megijednek, és a lepke el tud menekülni. Hazánkban két nemzedék fejlődik júniustól októberig, de bármikor találkozhatunk a kifejlett lepkével, mert a telet imágó alakban odvak, farakások, padlások és pincék védett zugaiba bújva vészeli át.

A tarkalepkék családjába tartozó nappali pávaszem Európában a 60. szélességi fokig és 2500 méter magasságig erdőkön, réteken, mezőgazdasági tájak szegélyében és lakott területeken figyelhető meg, előfordul Ázsia jelentős részén is. Baja környékén fajszámban talán leggazdagabbak a tarkalepkék, amelyeknek forma- és színvilága egyedülálló. A nappali pávaszem egyaránt megtalálható a várost nyugatról övező gemenci Duna ártéren, illetve a keletről övező illanci típusú buckás tájon. Különösen jó megfigyelési lehetőséget jelent az elterjedésre a környezetünkben szinte mindenütt gyakori selyemkóró (*Asclepias syriaca*) virágzása június második felében: a virágokon nektárt szívogató példányok jelzik jelenlétüket, gyakoriságukat és elterjedésüket.

A lepke az élet csiráját jelentő petét a kikelő hernyó tápnövényére, a csalánra rakja le. A csalán friss hajtására szőtt fészekben társasan élő hernyók lerágnak a leveleket, tápnövényként elfogadják még a vadkomlót is. A kis, fehér pettyekkel díszített, fekete színű hernyók testén fekete tüskék láthatók, a megfelelő nagyságot elérve szétszélednek és védett helyen bebábozódnak. A kikelő lepkéket sokféle virágon láthatjuk pihenni, sütkérezni és hosszú pödörnyelvükkel táplálkozni. Ha a földön látunk nyelvükkel a talajt szívogató lepkéket, akkor az a talaj nedves és ásványi

Nappali pávaszem hernyója a csalánon

anyagokban gazdag, amelyet kedvelnek és szükségük is van rá.

Aki gyakran szeretne kertjében gyönyörködni a nappali pávaszemben, az egy sarokban hagyjon felverődni néhány tő csalánt: ezzel megvan a peterakó hely és a hernyók tápnövénye. A bából kikelő lepkék a számkra vonzó kerti virágok telepítésével marasztalhatók. Különösen kedvelik a nyári orgonát, a fagyalt, illetve a lágyszárú növények közül azokat, amelyek feltűnő színűek és illatosak. A lepkék számára ilyen módon vonzóvá tett kertben megfigyelhető a teljes átalakulás, a természet egyik csodája!

Védett, természetvédelmi értéke 2000 forint.

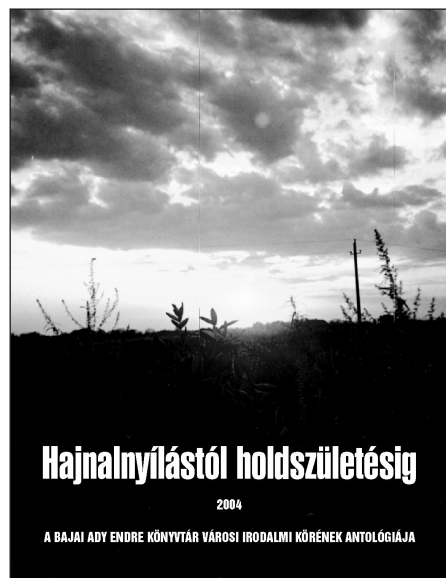
Képek és szöveg: Dr. Nebojszki László

Hajnalnyílástól holdszületésig

Antológia, 2004

A közelmúltban immár negyedik antológiájával jelentkezett az Ady Endre Könyvtárban 1996 óta működő Sugókör. A karcsú kötet, amelyet ezúttal is dr. Michna Ottóné Ablonczy Ágnes szerkesztett, húsz bajai és környékbeli szerző verseit, prózai írásait tartalmazza. A művek kifejezőereje nem egyforma intenzitású, mint ahogyan eltér alkotóik rátermettsége, felkészültsége is. Tematikailag szintén változatos a kép. De egy tekintetben egynemű a csoport: tiszta, szép gondolataik vannak a világról, és őszintén keresik az önkifejezés számukra legmegfelelőbb módját.

B. L.

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bánati Tibor, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Tervező szerkesztő:
Banga Szabolcs

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**